

2020-71

4

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ  
МИНИСТРЛИГИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР  
АКАДЕМИЯСЫНЫН А.А. АЛТЫМЫШБАЕВ АТЫНДАГЫ ФИЛОСОФИЯ,  
УКУК ЖАНА СОЦИАЛДЫК-САЯСИЙ ИЗИЛДӨӨЛӨР ИНСТИТУТУ**

**Б.Н. ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН УНИВЕРСИТЕТИ**

**ЭЛ АРАЛЫК БАШКАРУУ, УКУК, КАРЖЫ ЖАНА БИЗНЕС  
АКАДЕМИЯСЫ**

**Д.12.20. 617 Диссертациялык кеңеш**

Кол жазма укугунда  
УДК 340.1 (043.3)

**Джумагулов Айдар Муратович**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭЛ АРАЛЫК МАМИЛЕЛЕР  
ЧӨЙРӨСҮНДӨГҮ УКУКТУК САЯСАТЫ: ТЕОРИЯНЫН ЖАНА  
ПРАКТИКАНЫН МАСЕЛЕЛЕРИ**

12.00.01 – укуктун жана мамлекеттин теориясы жана тарыхы;  
укук жана мамлекет жөнүндө окуулардын тарыхы

**Юридика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн  
жазылган диссертациянын АВТОРЕФЕРАТЫ**

**Бишкек - 2020**



Диссертациялык иш Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин юридика факультетинин мамлекеттин жана укуктун теориясы жана тарыхы кафедрасында аткарылды.

Илимий консультант: Мукамбаева Галина Алексеевна  
Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген юристи,  
юридика илимдеринин доктору, профессор.

Расмий оппоненттер: Пак Наталья Олеговна,  
юридика илимдеринин доктору,  
Эл аралык башкаруу, укук, каржы жана бизнес академиясын «Юриспруденция» кафедрасынын доценти

Кулдышева Гульсара Кенжеевна  
юридика илимдеринин доктору, профессор,  
Ош мамлекеттик университетинин  
юридика факультетинин деканы

Исманов Таалайбек Кадырович  
юридика илимдеринин доктору,  
«Кыргызстандын эл аралык университети» ОИӨКтүн  
эл аралык укук кафедрасынын доценти

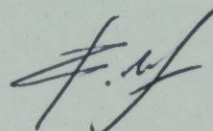
Жетектөөчү уюм: Россия-Таджик (Славян) университети. Адрес: 734000, Таджикистан Республикасы, Душанбе ш., М. Турсун-заде көч., 30.

Диссертация 2020-жылдын «20» ноябрь саат 14-00 Кыргыз Республикасынын улуттук илимдер академиясынын А.А. Алтымышбаев атындагы философия, укук жана социалдык-саясий изилдөөлөр институту, Б.Ельцин атындагы Кыргызстан-Россия Славян университетине жана Эл аралык башкаруу, укук, каржы жана бизнес академиясына караштуу юридикалык илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алууга диссертацияларды коргоо боюнча түзүлгөн Д.12.20.617 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Белорус көч., 6 «а», диссертациялык зал.

Диссертация менен КРнын УИАнын китепканасынан (720071, Бишкек ш., Чүй пр. 265-а) жана Б.Н. Ельцин атындагы КРСУнун китепканасынан (720021, Бишкек ш., Киев көч., 44), ошондой эле диссертациялык кеңештин сайтынан: <http://www.dissertlaw.krsu.edu.kg> таанышууга болот.

Автореферат 2020-жылдын 30.10.20 таркатылды

Диссертациялык кеңештин  
окумуштуу катчысы,  
ю.и.к.

 Жылкычнева К.С.

## ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Улуттук укук системасынын түзүлүш процесси Кыргыз Республикасынын Конституциясынын преамбуласында аныкталган максаттар менен – «адам, анын жашоосу, ден соолугу, укугу жана эркиндиги анын бийик баалуулугу болгон эркин жана көз карандысыз демократиялык мамлекетти» куруу менен тыгыз байланышкан [Кыргыз Республикасынын Конституциясы. 2010-жылы 27-декабрда референдум (бүткүл элдик добуш берүү) менен кабыл алынган (КРдин 2016-жылдын 28-декабрындагы №218-Мыйзамынын редакциясында) [Электрондук ресурс]. – Кароо тартиби: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202913?cl=ru-ru>]. Ушуга байланыштуу укуктук саясаттын маңызын, мазмунун, максаттарын, негизги багыттарын, формаларын жана ишке ашыруу каражаттарын изилдөө азыркы учурда Кыргызстандагы юридикалык илимдин негизги көйгөйлөрүнүн бири болуп саналат. Улуттук юридикалык илимде саясаттын жана укуктун айкашынын натыйжасы болгон укуктук саясаттын теориясы дээрлик иштелген эмес. Укуктук саясат маселелери Кыргыз Республикасынын Президенти Р.И.Отунбаеванын 2011-жылдын 25-февралындагы №37-тескемеси менен бир топ актуалдаштырылган, укуктук саясаттын Концепциясынын долбоорун иштеп чыгуу боюнча жумушчу топ түзүлгөн. Жумушчу топ даярдаган документ үч айдан кийин өлкөнүн өкмөтүнө кароого берилиши керек. Бирок, укуктук саясаттын концепциясынын долбоору жарыяланган эмес, ал изилдөөнү жазып жаткан учурда аталган концепция Кыргызстанда кандайдыр-бир ченемдик бекитүүнү алган эмес. Мында чет өлкөлүк юридикалык, саясат таануучулук, социологиялык жана башка илимдерде (өзгөчө Россияда жана Казахстанда) укуктук саясаттын теориясы жигердүү иштелип чыгып жатат, укуктук саясатка коомдук илимдерде жана мамлекеттик-укуктук курулушта колдонуунун бай дарамети менен дисциплиналар аралык категориянын макамы берилген.

Азыркы учурда «улуу» державалардын карама-каршылыгын, «улуу эмес», бирок андан улам эгемен болуудан калбаган мамлекеттерге көп полюстүү дүйнөнү түзүү процесстерин кеңейтүүчү глобалдаштыруу шартында улуттук тышкы саясатты өзүлөрүнүн каалоосунун, интуицияларынын, эркинин жана тигил же бул саясатчылардын, башчылардын ж.б. башка субъектилик сапаттарынын гана негизинде калыптандыруу мүмкүн эмес. Кыргызстандын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү мамлекеттик, анын ичинде укуктук дагы саясаты объективдүү факторлорго, т.а., терең илимий жана саясий, анын ичинде эл аралык-укуктук негизге, тышкы саясий аренада болуп жаткан дүйнөлүк жана аймактык процесстерге талдоо жүргүзүүгө негизделиши керек.

2018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясында аныкталгандай: «Кыргыз Республикасы акылга сыйымдуу балансты табат жана тең салмактуу, туура тышкы саясий чечимдерди кабыл алат. Кыргыз Республикасынын тышкы саясаты өнүгүүнүн ички муктаждыктарына таянат жана биздин тышкы бардык өнөктөштөр менен тең укуктуу диалогдун негизинде жүргүзүлөт. Кыргыз Республикасы чектеш өлкөлөр, союздаштар жана стратегиялык өнөктөштөр, алыскы жана жакынкы чет мамлекеттер менен ар



тараптуу кызматташтыкты чыңдоонун ачык-айкын, прагматикалуу жана максаттуу саясатын жүргүзөт» [Национальная стратегия развития Кыргызской Республики на 2018-2040 гг., утв. Указом Президента КР от 31 октября 2018 г. №221. [Электронный ресурс]. – Кароо тартиби: [www.president.kg/sys/media/download/52135](http://www.president.kg/sys/media/download/52135)]. Бул артыкчылыктар Кыргыз Республикасынын 2019-жылдын мартында бекитилген Тышкы саясатынын концепциясында да өнүккөн: «Кыргыз Республикасы өзүнүн тышкы саясий курсун эл аралык жагдайды талдоог алуунун жана прогноздоонун, өзүнүн улуттук кызыкчылыктарын камсыз кылуу жана коргоо үчүн дүйнөдө өзгөрүүлөрдүн жана тенденциялардын негизинде өлкөнү өнүктүрүүнүн стратегиялык максаттарына жетектелип орнотот» [Концепция внешней политики Кыргызской Республики. Утв. Указом Президента КР от 11 марта 2019 года № 37. [Электронный ресурс]. – Кароо тартиби: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430045?c1=ru-ru>]. Бул жагдайлар кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн жана улуттук укуктук тутумдун эволюциясынын жүрүшүндө эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясаттын түзүлүш оңтоюнун генезисин, эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясаттын түзүлүшүнүн жана ишке ашырылышынын маңызын, категориалдык аппараттын, принциптерин жана субъектилик тутумун изилдоонун жана Кыргыз Республикасы үчүн алгылыктуу чөйрөлөрдөгү тышкы саясаттын улуттук кызыкчылыктарын коргоонун актуалдуулугун шарттайт.

Диссертациянын темасынын алгылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Бул изилдөө демилгелик болуп саналат жана «2018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы» жана «Кыргыз Республикасынын Тышкы саясатынын концепциясы» сыяктуу саясий-программалык мүнөздөгү актылар менен түздөн-түз байланышат.

Изилдоонун максаты Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатынын татаал уюшулган жана тутумдук мамлекеттик-укуктук феномен катары комплекстүү жалпы теориялык иштеп чыгууда жатат.

Көрсөтүлгөн максат төмөнкү теориялык жана колдонмо милдеттерди коюуну жана чечүүнү шарттады:

1. Укуктук саясаттын спецификасын жалпы теориялык категория катары талдоого алуу;
2. өлкөдөгү укуктук саясаттын маңызын, анын негизги артыкчылыктарын, практикасын жана ишке ашырылыш натыйжасын изилдөө, изилдөөнүн негизинде Кыргыз Республикасынын укуктук саясатына жана аны жакшыртуунун мүмкүн болуучу жолдоруна аныктама берүү;
3. эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү улуттук укуктук саясаттын түзүлүш процессине тарыхый обөлгөлөрдү тактоо жана толуктоо;
4. СССРдин тутумундагы Кыргызстандын тышкы байланыштарын конституциялык-укуктук жонго салууга талдоо жүргүзүү;
5. СССРдин урашынын натыйжасында пайда болгон укук улантуучулуктун койгойүн чечүүнүн жана Кыргыз Республикасынын

эгемендигин жарыялашынын саясий-укуктук аспектилери жөнүндөгү маалыматтарды системалаштыруу;

6. Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатынын категориалдык аппаратын жана маңызын изилдөө, изилдөөнүн негизинде анын аныктамасын түзүү, укуктук саясаттын бул түрүнүн принциптерин жана формасын тактоо, жакшыртуу жолдорун аныктоо;

7. Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатынын түзүлүшүнүн жана ишке ашырылышынын субъектилик курамына, ошол иштин субъектилеринин координациясынын жана өз-ара аракеттеринин механизминде талдоо жүргүзүү, анын негизинде ал механизмди жакшыртуунун мүмкүн болуучу жолдорун аныктоо;

8. Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин укуктук саясий-укуктук аспектилерин эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү улуттук-укуктук саясатты ишке ашыруунун негизги субъектиси катары изилдөө;

9. Кыргыз Республикасынын эл аралык уюмдар алкагында терроризмге жана экстремизмге каршы туруу чөйрөсүндөгү укуктук саясатына талдоо жүргүзүү;

10. Кыргыз Республикасынын жапырт кыргын салуучу куралдарды жайылтпоо жана радиоактивдүү калдыктарды колдонуунун коопсуздугу чөйрөсүндөгү укуктук-саясатынын маңызын изилдөө;

11. Кыргызстандагы чет өлкөлүк аскерий объектилердин макамын жонго салуунун саясий-укуктук аспектилерине талдоо жүргүзүү;

12. Эл аралык экономикалык уюмдар менен кызматташтыкты өнүктүрүү жана инвестициялык талаштарды чечүү боюнча укуктук саясатты ишке ашыруу жөнүндө маалыматтарды системалаштыруу, ЕАЭБде өлкөбүздөн чыгып сүйлөгөндөрдүн жыйынтыгынан оң натыйжаны негиздөө;

13. мамлекеттин тышкы эмгек миграциясы чөйрөсүндөгү укуктук саясатын ишке ашыруунун көгөйлүү аспектилерине талдоо жүргүзүү, жана саясаттын бул түрүн жакшыртуунун мүмкүн болуучу багыттарын аныктоо;

14. Кыргыз Республикасынын эл аралык суу пайдалануу чөйрөсүндөгү укуктук саясатынын түзүлүшүнүн актуалдуу койгойлорун изилдөө, анын негизинде аларды чечүүнүн мүмкүн болуучу жолдорун аныктоо.

Диссертациялык иликтөөнүн объектиси болуп алардын алкагында эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясат жаңы түзүлүп жаткан юридикалык категория катары жүзөгө ашырылуучу коомдук мамилелер саналат.

Изилдөөнүн предметин Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатын түзүүгө жана ишке ашырууга багытталган концептуалдык мүнөздүн, доктриналык жоболордун жана конкреттүү юридикалык ченемдердин концептуалдык мүнөзүнүн стратегиялык идеяларын иштеп чыгуу боюнча ишмердик түзөт.



Изилдөөнүн илимий жаңылыгы көйгөйдүн өзүнүн коюлушу, ошондой эле белгиленген милдеттери менен шартталган, жана диссертациянын өзү улуттук юридикалык илимдеги эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатты Кыргыз Республикасынын укуктук саясатынын тутумдук бөлүгү катары жалпы теориялык жагдайдан комплекстүү укуктук биринчи изилдөөнү туюндургандыгында жатат.

Диссертациянын практикалык маанилүүлүгү диссертацияда камтылган жоболорду, натыйжаларды жана сунуштоолорду төмөндөгүлөрдө колдонууга болот: Кыргыз Республикасынын укуктук саясатын өркүндөтүү процессинде жалпы эле, жана эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатта жекече; илимий изилдөө, укук чыгаруу, укук колдонуу, ошондой эле мамлекеттик ишмерлердин, мамлекеттик органдардын жана алардын ошол чөйрөдө укуктук саясатты түзгөн жана ишке ашырган кызмат адамдарынын башка практикакалык ишмердиктеринде. Бул контекстте актуалдуулук менен маңыздуулук автордун колдонуудагы мыйзамдарды жакшыртуу боюнча сунуштарына ээ. Изилдөөнүн натыйжаларынын мааниси окуу куралдарын, дарстарды, семинардык жана практикалык сабактарды түзүүдө жана кейстик тапшырмаларды иштеп чыгууда сунуштоолор, корутундулар жана автор тарабынан жалпыланган иш жүзүндөгү материалдар менен аныкталат.

#### Коргоого коюлуучу жоболор:

1. Түрдүү мамилелерге талдоо жүргүзүүнүн негизинде укуктук саясаттын маңызына праксеологиялык (ишмердүүлүк) мамилени жактоочулардын көз карашын тең бөлүшкөн автордун позициясы аргументтештирилет жана автордун Кыргыз Республикасынын укуктук саясатын жарандык коомдун, мамлекеттик бийлик органдарынын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын жана алардын кызмат адамдарынын укуктук өнүктүрүүнүн артыкчылыктарын аныктоо, укуктук мамлекеттин заманбап критерийлерине адекваттуу укуктук тутумду жакшыртуу жана укуктук жөнгө салуунун натыйжалуу механизмдин түзүү боюнча жыйынды иши катары түшүнүгү калыптанат.

2. Укуктук саясатты түзүүнүн практикасына жана анын ишке ашырылышына талдоо жүргүзүү – Кыргыз Республикасында азыркы учурда болгон керектүү саясий укуктук сапаттарга жана укуктук жөнгө салуунун иштеп турган механизмине, саясий жактан жигердүү жарандык коомго ээ, толук кандуу эгемен мамлекет калыптангандыгын көрсөтөт. Биздин мамлекетте адам укугунун эл аралык стандарттарында бекитилген идеяларды жана принциптерди ишке ашыруу декларация болуудан акырындык менен калып бара жатат, ал күндөн күнгө конкреттешип, адам укугунун «фиктивдүүлүк» жана «экинчилик» менталдуулугу жеңип бара жатат. Ошол эле маалда, туура аныкталган негизги артыкчылыктарга карабай, жүргүзүлүп жаткан укуктук саясат калкка жана дүйнөлүк коомчулукка түшүнүктүү жана так контурга ээ боло алган жок, азырынча теориялык жана практикалык жактан негизделген, калк менен мамлекеттин мыйзамдарда жана саясий-укуктук мүнөздөгү актыларда белгиленген укуктук идеалдардын, укук чыгарууну жана укукту ишке ашыруунун ортосундагы кызыкчылыгына толук жооп берген укук боло алган жок, белгилүү бир учурда

укуктук мамлекеттин ченемдүү өнүгүшү үчүн кабыл алынбас ажырым пайда болду. Кыргызстандын негизги мыйзамын жалпы мамлекеттик эмес, жеке кызыкчылыкта перманенттик өзгөртүү, конституциядан адам укуктары боюнча эл аралык келишимдердин артыкчылыктары жөнүндөгү жоболорду алып салуу, укуктук системанын туруктуулугуна терс таасирин тийгизип, укуктук механизмдин өсүшүнө жана жалпы эле өлкөнүн калкынын да, укуктук саясатты түзгөн жана ишке ашырган кызматтык жана мамлекеттик органдардын да укуктук маданиятынын деңгээлинин төмөндөшүнө түртү берет, ошондой эле улуттук укуктук саясатты өнүктүрүү үчүн адам укугун коргоонун эл аралык механизмдеринин маанилүүлүгүн дискредитациялайт. Анда укуктук саясаттын идеялары, максаттары, милдеттери, негизги принциптери жана артыкчылыктары, функциялары, түзүүнүн жана жүзөгө ашыруунун субъектилери, ишке ашыруунун механизмдери жана формалары, өнүктүрүү божомолдору баяндалган жана системалаштырылган. Кыргыз Республикасынын укуктук саясатынын концепциясын иштеп чыгууга жана бекитүүгө объективдүү муктаждык бышып жетти. Парламентаризмди өнүктүрүү шартында башка институттардын компетенциясынын эсебинен компетенциянын чегин ашыруу менен Президенттин ыйгарым укуктарын конституциядан тышкары кеңейтүүнүн алдын алуу максатында, мамлекет башчысынын укуктук саясаттын инструменттери катары кабыл алган стратегиялардын, концепциялардын, программалардын, доктриналардын жана саясий-программалык мүнөздөгү актылардын өзгөчө мааниси жана зарылдыгы мындай актылардын улуттук укуктук системадагы ордун жана ролун аныктоонун зарылдыгын актуалдаштырат.

3. Ретроспективдик талдоонун жүрүшүндө эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү улуттук-укуктук саясатты түзүүнүн негизги, Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн генезиси менен тыгыз байланышкан тарыхый оболгөлөрү белгиленет. Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн жана анын алкагында калыптанган саясий укуктук маданияттын түзүлүү жана өнүгүү процесстери, коңшу мамлекеттик түзүлмөлөр жана башка цивилизациялар менен өз ара мамилелер патриархалдык көчмөн коомдун кадимки ченемдеринин узак аракеттеринин, евроцентрикалык, кытайцентрикалык жана ислам цивилизациясынын кесилишинде «көчмөн цивилизациянын» укугунун, ошондой эле Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн СССРдин курамында калыптанышынын салыштырмалуу кыска, бирок өтө маанилүү мөөнөтүнүн шартында жүргөн. 1917-жылдагы төңкөрүштүн натыйжасында Россия империясынын кыйроо процесси, Совет бийлигинин алгачкы жылдары Кыргызстанда мамлекеттүүлүктүн РСФСРдин курамында автономия катары саясий-укуктук негиздеринин пайда болушу - түрдүү теориялардын жана доктриналардын, идеологиялардын жана пикирлердин күрөшүнүн жыйынтыгы болгон, жана планетанын ири аймагында ыңкылаптык козголууларды коштогон саясий күрөштөрдүн чыңалуусун чагылдырып турат. Кыргыз мамлекеттүүлүгүн түзүүчүлөр өз ойлорун толук кандуу ишке ашыра албаса дагы (себеби ал учурда априориге мүмкүндүк болгон эмес) алардын Кыргыз Республикасынын түзүлүшүнө жана калаптынышына зор жана баалуу салымын жокко чыгарууга болбойт.



4. Советтик конституциялык мыйзамдарда Кыргыз ССРинин макамын эгемен түзүлүш катары бекитүү формалдык-юридикалык болгондугу негизделет, СССР жашап турган учурда Кыргызстан төмөнкү себептер боюнча эл аралык укуктун өз алдынча субъектиси боло алган эмес: Кыргыз ССРинин келишимдик укукка жөндөмдүүлүгү ишке ашырылган эмес, себеби ал ССР союзунун укугуна укугу чектелүү болгон; ошондон улам Кыргыз ССРи мамлекеттер аралык эл аралык уюмдарга кире алган эмес; Кыргыз ССРи өзүнүн мамлекеттик чек араларын өз алдынча аныктай алган эмес, тактап айтканда, ал мамлекеттик аймактын чегинде бийликтин биримдиги жана жогорулугу катары эгемендиктин белгисине ээ эмес болчу; Кыргызстан чындыгында декларацияланган, бирок советтик конституциялык мыйзамдардын жол жоболоштурулуп бекитилбеген, СССРдин курамынан эркин чыгуу укугуна ээ болгон эмес. Ошол эле маалда бир топ саясий - укуктук жоболордун формалдуулугуна, декларативдүүлүгүнө жана жасалмалуулугуна карабай - методологиялык пландан алаганда, Кыргыз ССРин түзүү улуттук мамлекеттүүлүктүн экономикалык, саясий, маданий-билим берүүчү негиздерин түзүү жана мамлекетти түзгөн этносто мамлекеттүүлүктү, улуттук элитаны, интеллигенцияны, илимий кадрларды, башкаруучуларды, анын ичинде мамлекеттик укуктук курулушту, эл аралык мамилелерди жана эл аралык укуктар чөйрөсүндөгү адистерди түшүнүүнү пайда кылуу жана өнүктүрүү үчүн стратегиялык зор мааниге ээ болгон.

5. Эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү улуттук-укуктук саясатты түзүүнүн баштапкы этабы СССР урагандан, эгемендикти, эл аралык укуктук таануу процесстерин эл аралык укуктун эгемен субъектиси катары жарыялагандан кийинки кесепеттин, укукту улантуучулук жана аны менен байланышкан укуктук мамилелердин көйгөйүнүн, эгемен жаңы мамлекеттин курулушунун башталышынын, жаңы мамлекеттин ички жана тышкы (аны менен бирге укуктук) саясатын жолго коюунун, тышкы катыштардын мамлекеттик органдарын түзүүнүн татаал кырдаалында, тактап айтканда, социалдык-экономикалык терең каатчылыктын шартында ишке ашкандыгы негизделип берилет. Эл аралык укуктун өз алдынча жана эгемен субъектиси макамына Кыргыз Республикасы Мамлекеттик эгемендик жөнүндөгү декларацияны жана СССРдин жашоосу токтогондугунун саясий-укуктук далилин жарыялоонун негизинде эл аралык-укуктук принциптерге, ченемдерге жана үрп-адаттарга ылайык ээ болду. Бул фактылардын жыйындысы биздин мамлекетти дүйнөлүк коомчулук тарабынан таанышына жана калкка, эл аралык келишимдерге, мамлекеттик аймакка, мамлекеттик карыздарга жана мамлекеттик менчиктерге, мамлекеттик архивдерге карата укукту улантуу көйгөйүнүн пайда болушуна алып келди, бирок бул маселени эл аралык укуктун тиешелүү принциптеринин негизинде чечүүгө мүмкүн болду. Чек аранын совет бийлиги тарабынан административдик чек араларды өзгөртүүнүн укуктук эмес жана субъективдик, СССРдин жана союздук республикалардын конституцияларын одоно бузуулары менен коштолгон саясатынын жана практикасынын натыйжасында пайда болгон айрым учатокторунда СССРден «мураска» калган талаш аймактар толук чечилбеген болуп саналат. Бул чөйрөдөгү укуктук саясат коңшу мамлекеттердин эки тараптуу кызматташуусун өнүктүрүүгө багытталышы

зарыл жана аны эл аралык талаштарды тынчтык каражаттары менен чечүүнүн, күч колдонбоонун жана күч менен опузалоо боюнча принциптеринин, бирин бири милдеттүү түрдө сыйлоодо мамлекеттердин эгемен тең укуктуулугунун, адилеттүүлүктүн жана эки тараптын тең мыйзамдуу кызыкчылыктарын сактоонун негизинде куруу керек.

6. Мамлекеттик тышкы жана ички саясаттын курамдык бөлүгү катары укуктук саясаттын өз алдынча комплекстүү түрү болуп туруп, тышкы саясий артыкчылыктарды аныктоо жана улуттук кызыкчылыктарды, жалпы таанылган принциптерди жана эл аралык укуктардын ченемдерин, ошондой эле аларды сактоо милдеттенмелери улуттук укуктук системада бекитилген эл аралык укуктук ченемдерди айкаштырууга негизделген Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатынын автордук аныктамасы негизделет жана баяндалат. Эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү улуттук-укуктук саясатка талдоо жүргүзүү - анын принциптери эл аралык укуктун жалпы таанылган жана тармактык, аларды сактоо милдеттенмелери Конституциянын жоболорунда, ченемдик укуктук актыларда жана Кыргыз Республикасынын саясий-программалык мүнөздөгү актыларында бекитилген принциптеринин, ошондой эле анын аймагында бөлүнүүчү заманбап укуктук саясаттын принциптеринин шайкеш айкашылышына негизделген комплекс түрүндө калыптанарын ишенимдүү айтууга мүмкүндүк берет.

7. 2010-жылдагы Конституция кабыл алынгандан кийин Кыргызстанда башкаруунун президенттик-парламенттик формасынан парламенттик-президенттик формага өтүү процессине жүргүзүлгөн талдоо жана «апрелден кийинки учурдагы» укуктук саясатты олуттуу кайра форматтоо, анын ичинде эл аралык мамилелер чөйрөсүндө да болуп өткөндүгүн, ал өз кезегинде калыптандыруу субъектилеринин ыйгарым укуктарын кайра бөлүштүрүүгө жана ал улуттук эл аралык-укуктук саясатты ишке ашырууга алып келгендигин көрсөтөт. Мамлекеттин эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатын түзүүнүн жана ишке ашыруунун негизги субъектилери болуп Президент, Жогорку Кеңеш (парламент), өкмөт жана Тышкы иштер министрлиги саналат. Өлкө башчысынын, парламенттин жана өкмөттүн ортосундагы тышкы саясат маселелери боюнча өз ара мамилелери өзүнүн саясий-укуктук мааниси боюнча андан келип чыгуучу бүткүл кесепеттери менен конституциялык-укуктук мамилелер болуп саналат. 2010-жылдагы Конституцияда тиешелүү жоболордун жоктугу 2012-жылдын 4-июлундагы №96 «Кыргыз Республикасынын тышкы саясат чөйрөсүндөгү мамлекеттик органдардын өз-ара аракеттери» Мыйзамын иштеп чыгууга жана кабыл алууга себеп болду. Бирок автордун пикири боюнча, «Тышкы саясат жөнүндө» Конституциялык мыйзамдын кабыл алынышы туура жана максаттуу болмок.

Жогорку Соттун Конституциялык палатасынын Кыргыз Республикасынын эл аралык-келишимдик саясатын ишке ашыруу чөйрөсүндөгү өзгөчө, өлкөнүн Конституциясынын жоболоруна эл аралык келишимдердин долбоорлорунун шайкештигин кароо жана ага корутунду чыгаруу ыйгарым укуктун туюндурган ролу негизделет. Бул ыйгарым укугуна талдоо жүргүзүү - тиешелүү корутунду



чыгаруу - келишимдин долбоорун ага мамлекеттин же эл аралык мамлекеттер аралык уюмдардын тиешелүү ыйгарым укуктуу жактары кол койгонго чейин алдын ала кароонун баскычында гана мүмкүн экендигин тастыктоого негиз берет.

8. Тышкы иштер министрлигинин укуктук макамына талдоо жүргүзүүнүн негизинде - ишмердинин алгылыктуу багыттары Кыргыз Республикасынын улуттук кызыкчылыктарын коргоо жана камсыз кылуу болгон ТИМ эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатты калыптандыруу жана ишке ашыруу субъектилер тутумунда өзгөчө орун алгандыгы аныкталды, себеби тышкы саясаттын биримдигин камсыз кылуу максатында дал ушул министрликке эл аралык ишти координациялоону жүзөгө ашыруу жана бул чөйрөдө мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, ошондой эле башка мамлекеттик органдардын өз ара аракеттешүүсүн уюштуруу функциясы жүктөлгөн.

9. Кыргыз Республикасынын эл аралык уюмдар алкагындагы терроризмге жана экстремизмге каршы күрөшүү чөйрөсүндөгү укуктук саясаты мамлекеттик-укуктук саясаттын бөлүгү болуп саналарына негизделет, эл аралык-укуктук принциптерге жана ченемдерге негизделип, улуттук укук аркылуу ишке ашырылат. Террорчулукка каршы күрөш чөйрөсүндөгү эл аралык келишимдердин негизги ченемдери улуттук укуктук тутумга киргизилген (имплементацияланган), аны менен Кыргыз Республикасы негизинен өзүнө алган эл аралык милдеттенмелерди ишке ашырды жана БУУнун Глобалдуу Контртеррористтик стратегиясынын жоболорун иш жүзүндө аткарып келе жатат.

10. Жаңы ченемдик актыларды - жапырт кыргын салуучу куралдарды өндүрүүгө жана жайылууга тыюу салган жаңы ченемдерди камтыган жана радиоактивдүү калдыктарды колдонуу коопсуздугунун эрежелерин бузгандыгы үчүн жоопкерчиликти караган Жазык кодексинин, Бузуулар жөнүндөгү кодексин жана Жосундар жөнүндөгү кодексин ченемдерин изилдоо - бул чөйрөдөгү негизги эл аралык келишимдердин жоболору улуттук укуктук системага имплементациялангандыгы, аны менен Кыргыз Республикасы тиешелүү укуктук саясатты ишке ашыруу менен, өзүнө алган эл аралык милдеттенмелерди аткаргандыгы тууралуу жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк берет.

11. Кыргызстандагы чет өлкөлүк аскерий объектилердин макамын жөнгө салуу чөйрөсүндөгү эл аралык-укуктук саясатты изилдоо – өлкөбүздүн аймагында россиялык бириккен аскерий базасынын эл аралык террордук түзүмдөрдүн активдүүлүгү өсүп жаткан шартында иштеп турушу коргоочу мүнөзгө ээ жана үчүнчү мамлекеттерге каршы багытталган эмес, Кыргызстандын коргонуу жөндөмүн олуттуу даражада бекемдеп турат, аймакта тынчтыкты жана туруктуулукту кармап туруу, эки мамлекеттин калкынын кызыкчылыктарына жооп берген өз ара пайдалуу аскерий кызматташтыкты өнүктүрүү максатына жооп берет деп тастыктоого мүмкүндүк берет. 2012-жылдын 20-сентябрындагы макулдашуу Кыргызстандын аймагындагы Россиянын аскерий объектилерине зарыл болгон эл аралык-укуктук макамды берди, ал укуктун ченемдерине жана Кыргыз Республикасынын улуттук кызыкчылыктарына туура келет.

12. Экономикалык саясаттын жана анын укуктук түзүүчүсүнүн эгемендик жылдарда түзүлүшүнүн жана өнүгүшүнүн векторун аныктоочу белгилек учурлары болуп Кыргызстандын эл аралык финансылык бир нече уюмдардын (алды менен ЭВФ) катарына кириши, Бүткүл дүйнөлүк соода уюмуна (БСУ) кабыл алынышы, өлкөнүн ЕАЭБге кошулушу саналат. Неолибералдык мамиле ЭВФтин жана БСУнун сунуштоолору боюнча Кыргызстанда экономикалык саясатты ишке ашыруунун негизги жолу болуп калды, анын негизинде Кыргызстанда либералдык базар экономикасы түзүлдү жана мамлекеттик мүлктү жалпы менчиктештирүү жүргүзүлгөн, өлкө индустриалдык-агрардык өлкөдөн агрардык өлкөгө айланды. БСУнун укугу өлкөнүн мыйзамдарынын иерархиясы боюнча жогору болуп калганда, Кыргыз Республикасынын БСУга кириши экономикалык жөнгө салуу чөйрөсүндөгү укуктук саясатты кайра форматтоого алып келди. Мында сүйлөшүүлөр тез жана натыйжалуу жыйынтык чыгаруу үмүтү менен уюмга тез аранын ичинде кирүүгө багытталган тактикадан улам жүргүзүлгөн, тактап айтканда, экономиканын түрдүү секторлорунун соода мамилелерди либералдаштырууга даярдыгынын же даяр эместигинин көрсөткүчүн объективдүү талдоого алуунун натыйжасында түзүлүшү керек болгон түздөлгөн саясаттын жана стратегиянын натыйжасы болгон эмес. Ошондой эле, Кыргызстан ошол мезгилде да, азыр да экономикалык жактан өнүккөн мамлекет болбосо дагы, экономикалык жактан өнүккөн мамлекеттерге ылайыктуу болгон милдеттерди өзүнө алган.

Кыргызстандын эл аралык экономикалык кызматташтык чөйрөсүндөгү укуктук саясатын ишке ашыруунун алкагындагы маанилүү окуя болуп – Кыргызстандын ЕАЭБге – укуктук саясаты ал уюмдун укугун «улуттуулуктун үстүндө» принцибин калыптанырууга багытталган мамлекеттер аралык уюмга кириши саналат. Экономикалык интеграция койгойлору саясий интеграциянын койгойлору менен, өзгөчө эгемендиктин жана улуттуулуктун үстүнүн катышы катары сезимтал чөйрөдө өз ара байланышта турат. ЕАЭБдин пайдасына талдоо Кыргызстандын КМШ мейкиндигинде интеграциялык долбоорлорго катышынын логикалык уландысы болуп калды, улуттук кызыкчылыктарга туура келген, улуттук экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулуутуга жана жарандардын, анын менен бирге өлкөнүн чегинен сырткары иштеп жаткандардын да бакубатчылыгынын өсүүсүнө багытталган.

13. ЕАЭБге кыргызстан кириши менен жумушчу күчүнүн, товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн кыймылынын эркиндигинен өтө зор артыкчылыктарды алгандыгы негизделет. Кыргызстанда калкты табигый жол менен өндүрүү табигый миграциялык кемүүнү бир нече жолу калкалаган. мигранттардан акчалай которуулардын саны боюнча Бүткүл дүйнөлүк банктын маалыматына таянсак, алган өлкөлөрдүн ИДПсынын тутумунда Кыргызстан эки жүздөн ашык мамлекеттердин ичинен биринчи орунда турат, мигранттардын акчасы республиканын ИДПсынын үчтөн бирин түзөт. Ушуга байланыштуу тышкы миграцияны жөнгө салуу чөйрөсүндөгү натыйжалуу укуктук саясатты ЕАЭБге мүчөлүк менен байланышкан жаңы мүмкүнчүлүктөрдү эске алуу менен түзүүнүн олуттуу зарылдыгы белгиленген.



14. Кыргызстандын эл аралык сууну колдонуу чөйрөсүндөгү укуктук саясатынын өзгөчө ролу ачылып берилет, ал коңшу мамлекеттер менен мамилени жонго салууга жана дүйнөнүн башка аймактарында эл аралык суу агымдарынын тутумун пайдалануу боюнча көп тараптуу кызматташуунун ийгиликтүү тажрыйбасын жана БУУнун жана башка уюмдардын алкагында иштелип чыккан моделдерин колдонуу менен, эки тараптуу форматта эл аралык келишимдерди түзүүгө багытталышы керек. Узак мөөнөттү келечекте, биздин мамлекеттер үчүн эл аралык суу агымдарынын маанисин эске алуу менен, регионалдык экономикалык жана саясий интеграциянын тереңдеш шартында суу ресурстарын экологиялык коопсуз, саясий жактан тең укуктуу, экономикалык жактан өз-ара пайдалуу жана рационалдуу эксплуатациялоо үчүн улуттук үстүндөгү мамлекеттер аралык түзүмдү (ЕБ же ЕАЭБдин тажрыйбасы боюнча) түзүүнүн долбоорун иштеп чыгуу зарылдыгы пайда болот.

**Издөөчүнүн жеке салымы** диссертациялык изилдөөнүн негизги илимий натыйжалары автордун өзү тарабынан алынгандыгында жатат. Коргоого коюлуучу жоболор диссертант тарабынан жеке иштелип чыкты.

**Изилдөөнүн натыйжаларынын апробацияланышы.** Изилдөөнүн натыйжалары окуу китептерин жана окуу куралдарын жазууда, окуй турган дисциплиналар боюнча материалдарды даярдоодо окуу процессинде колдонулган, аспиранттар үчүн диссертациянын темасына туура келген аталышы менен атайын курс киргизилген.

Коргоого коюлуучу негизги теориялык иштелмелер жана жоболор илимий иш чараларда автор тарабынан окулган баяндамаларда чагылдырылган: «РФ жана КРдин кызматташтыгынын укуктук негиздери» эл аралык илимий конференция (КРСУ Бишкек 2008); «Борбордук азия мамлекеттеринде жана Кытайдын коңшу мамлекеттеринде кытай тилин окуу» I Эл аралык илимий-практикалык конференция (Синьцзянь педагогикалык университети, СУАР, КНР, 2010); «Кыргызстанда парламенттин жана парламентаризмдин калыптанышы жана өнүгүшү» эл аралык илимий-практикалык конференция (Бишкек, 2010); «Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясаты» эл аралык илимий-практикалык конференция (Бишкек, КУУ, 2012); «Кыргызстан – Кытай: кечээ, бүгүн, эртең» эл аралык илимий-практикалык конференция (КР ТИМине караштуу К.Дикамбаев атындагы Дипломаттык академия, 2014); «Азыркы дүйнөлүк геосаясий мейкиндигиндеги маалыматтык-коммуникациялык технологиялар» эл аралык илимий-практикалык конференция (Бишкек, 2017, КР ТИМине караштуу К.Дикамбаев атындагы Дипломаттык академия); «XXI кылымда эл аралык мамилелердин трансформацияланышы: чакырыктар жана келечектер» IV эл аралык илимий практикалык конференция (Россия Федерациясынын Тышкы иштер министрлигинин Дипломаттык академиясы, 2018-жыл 27-апрель, Москва, Россия. №5-секция «КМШ жана Европа»); «Эл аралык террорчулукка каршы күрөш маселелери боюнча кызматташтыктын Шанхай уюмунун алкагында аймактык кызматташуу» эл аралык илимий-практикалык конференция (16-май 2018-жыл. Бишкек, КР ТИМине караштуу К.Дикамбаев атындагы Дипломаттык академия); «Чет өлкөлөрдөгү мекендештерди каатчылык

шартында коргоо» Эл аралык аймактык тематикалык семинар (18 – 19 июль 2018-жыл, Ашхабад, Түркмөнстан); ж.б.

**Изилдөөнүн жыйынтыктарынын басма сөз каражаттарында чагылдырылышы.**

Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө алынган негизги натыйжалар 29 илимий макалада, ошондой эле үч китепке кирген (автордук жамааттын курамында) 7 главада жана үч окуу куралында чагылдырылган.

**Диссертациянын көлөмү жана түзүмү.** Диссертация киришүүдөн, беш главадан, 14 бөлүмдөн, корутиндулардан, тажрыйбалык сунуштоолордон жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат. Диссертациянын толук көлөмү 285 баракты түзөт.

## ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

**Киришүүдө** диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу, илимий иштелишинин даражасы жана жаңычылдыгы чагылдырылган, изилдөөнүн объектилерин, предмети, максаты жана милдеттери, анын теориялык жана практикалык маанилүүлүгү аныкталат, коргоого коюлуучу негизги жоболору түзүлөт.

Эки бөлүмдөн турган «Кыргыз Республикасынын укуктук саясатынын теориялык методологиялык негиздери» аталышындагы **биринчи главасында** изилдөөнүн теориялык негиздери болгон эмгектерге талдоо жүргүзүлөт, укуктук саясат түшүнүгү жалпы теориялык категория катары ачылып берилет, Кыргыз Республикасынын укуктук саясатынын маңыздуу мүнөздөмөсү, анын негизги артыкчылыктары, ишке ашыруу тажрыйбасы, түзүүнүн жыйынтыктары ачылат.

«Укуктук саясат жалпы теориялык категория катары» аталышындагы биринчи бөлүмдө автор улуттук юридикалык илимде саясаттын жана укуктун айкашынын натыйжасы болуп саналган укуктук саясаттын теориясы дээрлик иштелбегендигин белгилейт. Укуктук саясаттын жалпы концепциясынын маселелери боюнча автор тарабынан С. С. Алексеевдин, Е.Б. Абдрасуловдун, И. А. Иванниковдун, В. М. Корельскийдин, А. П. Коробованын, В. В. Лазаревдин, В. Я. Любашиндин, А. П. Мазуренконун, А. В. Мальконун, М. Н. Марченконун, Н. И. Матузовдун, С. П. Мороздун, В. Д. Переваловдун, А. В. Поляковдун, В.А. Рудковскийдин, О. Ю. Рыбаковдун, С.Ф. Ударцевдин, К. В. Шундиновдун жана башкалардын могографиялык эмгектери жана илимий макалалары изилденип чыкты. Кыргызстандын укук таануучулары өзүлөрүнүн изилдөөлөрүндө тармактык укуктук саясаттардын көйгөйөрүн тигил же бул ченемде, түз же кандайдыр-бир кыйыр шартта козгоп келген жана козгоп жатышат, бирок Кыргыз Республикасынын дал ушул жалпы же тармактык укуктук саясатына арналган атайын эмгектер, К.М.Осмоналиевдин Москвада корголгон кылмыш-жаза-укуктук тажрыйба боюнча доктордук диссертациясын жана айрым авторлордун бир нече макалаларын кошпогондо, дээрлик жок болуп саналат.



Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн жана улуттук укуктук тутумдун түзүлүшүнүн эл аралык укуктук аспектилери өз изилдөөлөрүндө Р.Т. Тургунбеков, К. Нурбеков, Э.Ж. Бейшембиев, Г.А. Мукамбаева, Ч.И. Арабаев, А.А. Арабаев, Ж.А. Бокоев, М.К. Укушов, Б.И. Борубашов, Т.И. Ганиева, Н.Р. Розахунова, С.С. Сооданбеков, Б.Т. Токтобаев, А.Н. Ниязова, Г.Т. Исакова, З.Ч. Чикеева, Т.К. Исманов, Г.К.Кулдышева, А.Ш. Маралбаева, жана башкалар көңүл бурушкан.

Тышкы саясаттын жана Кыргызстандын дипломатиясынын тарыхый-укуктук аспектилери жана укуктук аспектилери, эл аралык укуктук айрым тармактарын өнүктүрүү, эл аралык жана улуттук укуктун өз ара таасирлери, эки тараптуу мамилелерди укуктук жөнгө салуу боюнча Э.Ж. Бейшембиевдин, Б.И.Борубашовдун, Б.Т. Токтобаевдин, А.Б. Баатовдун, Ч.А. Мусабекованын, М.Б. Мырзалиевдин, Т.К. Ибрагимовдун, Т.А. Нурматовдун, Ж.Ч. Тегизбекованын, А.Н. Тукубашеванын жана башкалардын эмгектери жарык көргөн, бирок укуктун теориясынын жана мамлекеттин позициясынан мамлекеттин эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясаты сыяктуу маанилүү жана актуалдуу маселесине арналган атайын изилдөөлөр Кыргызстандын юридикалык илиминде жүзөгө ашырылган эмес. Тематиканын айрым аспектилери боюнча окшош юридикалык изилдөөлөрдүн орус тилдүү сегментинде И.Г.Сердюкованын диссертациясын [Сердюкова, И. Г. *Международно-правовая политика современной России в сфере осуществления прав и законных интересов человека: общетеоретический аспект [Текст]: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / И.Г. Сердюкова. – Краснодар, 2008*], А.Б. Баатовдун [Баатов, А.Б. *Правовая интеграция: международно-правовые аспекты [Текст]: дисс. ... д-ра юрид.наук: 12.00.01 / А.Б. Баатов – Бишкек, 2015.*] жана С.Н. Тумановдун диссертацияларын [Туманов, С.Н. *Механизм реализации внешних функций Российского государства (вопросы теории и практики [Текст]: дисс. ... д-ра юрид.наук: 12.00.01 / С.Н. Туманов. – Саратов, 2017.*] болуп көрсөтүүгө болот.

Укуктук саясатты ишке ашыруунун маңызын, мазмунун, максаттарын, негизги багыттарын, формаларын жана каражаттарын изилдөө азыркы учурда Кыргызстандын юридикалык илиминин негизги көйгөйлөрүнүн бири болуп саналат. Укуктук саясат теориясы боюнча эмгектерди кыскача жалпылап келип, изилдөөнүн контекстинен улам автор бул иште укуктук саясат жөнүндө окуунун теориялык-методологиялык негиздерин өнүктүрүүгө тигил же бул салымды кошкон европалык, россиялык жана советтик окумуштуулардын XIX–XX кылымдардагы эмгектерин, россиянын көрүнүктүү укук таануучулары, алды менен, саратовдун укуктук мектебинин өкүлдөрү (А.В. Малько, Н.И. Матузов, О.Ю. Рыбаков ж.б.) жасап кеткен зор эмгектерин кайталап, деталдуу талдоого алууга зарылдык жок деп болжолдойт. Ошону менен бирге, автор анын эмгектери менен В.М.Сырыхтын пикири боюнча: «мурда россиялык укуктаануучулар тарабынан жалпы түрүндө гана изилденген, азыркы мамлекеттин укуктук саясатынын теориясы түзүлгөн» юридикалык илимдердин доктору, профессор А.В.Мальконун ишин болуп көрсөтүү керек деп эсептейт [Сырых, В.М. *Вступительная статья [Текст] // Правовая наука и юридическая идеология*

*России. Энциклопедический словарь биографий и автобиографий. Т. 3/Отв. ред. В.М. Сырых. – М., РГУП, 2015. – С. 22.*].

Саясат жана укуктук саясат дискуссиялык түшүнүк болуп кала берүүдө. Укуктук саясаттын теориясынын орус тилдүү сегментинде азыркы учурга аны изилдөөнүн эки негизги – «идеологиялык» жана «ишкердүүлүктүк» мамилелер - багыты пайда болду [Рыбаков, О.Ю., Тихонова, С.В. *Правовая политика как управление позитивным правом: новая версия теории правовой политики [Текст] / О.Ю. Рыбаков, С.В. Тихонова // Lex Russica. – 2015. – №3. – С. 8-9.*].

Биринчи мамиле үчүн укуктук саясатты идеялык абстаркция, негизинен укуктук форманын керектүү абалын, анын идеалдуу моделин, коомдогу укуктук жагдайга кайсы жолдор жана каражаттар менен таасир этүүгө болорлугу жөнүндөгү ойлордун жыйындысын чагылдыруучу түшүнүк катары түшүнүү мүнөздүү [Поляков, А.В. *Введение в общую теорию государства и права [Текст]: курс лекций / А.В. Поляков. – СПб., 2000; Шундинов, К.В. О некоторых проблемах формирования, развития и реализации концепции правовой политики [Текст] / Правовая политика: от концепции к реальности / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М.: Юрист, 2004. – С. 27. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/item.asp?id=23168202>].*

Экинчи мамилени жактоочуларынын (А. В. Малько, О. Ю. Рыбаков, А. И. Бортенев, М. А. Орлов, С. А. Киреева, В. В. Трофимов, А. П. Коробова, Н. В. Исаков, Т. А. Золотухина, ж.б.) пикири боюнча, укуктук саясат «ыйгарым укуктуу жана кызыкдар субъектилердин илимий негизделген, укуктук жөнгө салуунун натыйжалуу механизмин түзүү менен, мындай максаттарга жетүүдө юридикалык каражаттарды адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин толук камсыз кылуу, тартипти, мыйзамдуулукту жана укук тартибин чыңдоо, социалдык багытталган укуктук мамлекетти жана укуктук маданияттын жана коом менен инсандын укуктук жашоосунун бийик деңгээлин түзүү катары цивилидүү пайдалануу менен байланышканырааттуу жана тутумдук ишмердиги болуп саналат» [Малько, А.В. *Правовая политика современной России: концепция и реальность [Текст] / А.В. Малько // Журнал Сибирского федерального университета: серия: гуманитарные науки. – 2013.Т. 6. – №11. – С. 1614 – 1617. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=20708332>].*

В.С. Нерсесянц эки көз караштын тең негизинде укуктук саясаттын аныктамасын алып чыккан [Караңыз.: Нерсесянц, В.С. *Правовая политика Российской Федерации: основные направления и задачи [Текст] / В.С. Нерсесянц // Правовая политика и пути совершенствования правотворческой деятельности в Российской Федерации. - М.: Изд-во РУДН, 2006. - С. 69.*].

О.Ю. Рыбаков жана С.В. Тихонова «пайда болгон мамилелер акыркы эмес, алар жаңы методологиялык иштелмелерге муктаждыкты жокко чыгарбайт» деп болжолдошот [Рыбаков, О.Ю., Тихонова, С.В. *Указ. соч.*] жана «укуктук саясат» жана «мамлекеттик-укуктук саясат» түшүнүктөрүн айырмалоо керек деп эсептешет. Бул изилдөөчүлөрдүн пикири боюнча, укуктук саясат «мамлекет тарабынан табигый укук таанылган жерде жана учурда болушу мүмкүн, демек,



позитивдик укукту табигый укукка баш ийдириүү милдети бар, укукту өнүктүрүүнүн эталону болуп табигый укуктарды ишке ашыруу жана коргоо саналат. Мамлекеттик-укуктук саясатта бул конкреттүү коомдо үстөмдүк кылган идеология же дин менен аныкталуучу башка эталондор болушу мүмкүн». Укуктук саясат аны табигый укукка баш ийдириүү үчүн позитивдик укукту башкаруу катары аныкталышы мүмкүн. Эгер башкаруу башка максатты көздөп турса, анда кеп мамлекеттик-укуктук саясат, ошондой эле позитивдик укуктун өнүгүүсүн башкаруучу жөнүндө жүрүшү керек.

Автор праксеологиялык (ишкердик) мамилени тарапташтарынын пикирин колдойт жана бөлүмдө жүргүзүлгөн талдоонун негизинде Кыргыз Республикасынын укуктук саясаты жарандык коомдун, мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, ошондой эле кызмат адамдарынын укуктук өнүктүрүүнүн артыкчылыктарын аныктоо, укуктук мамлекеттин заманбап критерийлерине адекваттуу болгон укуктук системасын түзүү жана жакшыртуу, укуктук жөнгө салуунун натыйжалуу механизмин түзүү боюнча жыйынды ишин туюндурат деп эсептейт. Изилдөөчүлөрдүн бул маселе боюнча бирдиктүү пикири болбогонуна карабай, укуктук саясаттын төмөнкү маанилүү белгилери бөлүнүп көрсөтүлөт: укукка негизделүү жана аны менен байланыш; укуктук ыкмалар менен жүзөгө ашыруу; ишкердиктин укуктук чөйрөсүн камтуу; мамлекеттик-эрктик мүнөздүн болушу; керек учурда мажбурлоону колдонуу; айкындуулук; чепемдик-уштуруучулук башталыш; көптөгөн субъектилердин анын түзүлүшүнө катышуусу; инсандын, коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыктарына шайкеш келүү; коомдун кайра түзүлүшүн жана бийликти мыйзам менен чектөөнү натыйжалуу каражат катары таануу [Рыбаков, О.Ю. Правовая политика как юридическая категория: понятие и признаки [Текст] / О.Ю. Рыбаков // Журнал российского права. – 2002. – № 3. – С. 74 – 78; Исаков, Н.В. Правовая политика современной России: проблемы теории и практики [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Н.В.Исаков. – Ростов-на-Дону, 2004. С. 118, 120 - 123.]. А.В.малько азыркы укуктук принциптердин арасынан төмөнкүлөрдү адилет белгилейт: «1) илимий негизделгидигин; 2) системдүүлүгүн; 3) ырааттуулугун; 4) максатка багытталганын; 5) божомолдуулугун, 6) реалистүүлүгүн» [Малько, А.В. Принципы современной российской правовой политики [Текст] / А.В. Малько// Право и управление. XXI век. – 2012 – №1 (22) – С. 3.]

Укуктук саясат – комплекстүү кубулуш, ошого байланыштуу түрдүү негиздер боюнча түрлөргө классификацияланат. Укуктук жөнгө салуунун предметине жараша укуктук саясат тармактык, жүзөгө ашыруунун деңгээлине жараша – жалпы мамлекеттик, муниципалдык, локалдык; мазмунуна, аны түзгөн жана ишке ашырган субъектиге жараша – мыйзамчыгаруучу, аткаруучу, соттук ж.б.; укуктун функциясына жараша – укукту жөнгө салуучу, укук коргоочу жана укукту калыбына келтирүүчү; жашоотиричилик чөйрөсүнө ж.б. жараша боло алат.

«Укуктук саясаттын» кенен кубулушунун салыштырма өз алдынча түрлөрүн, анын бөлүктөрүн, элементтерин, аны турмушка ашыруу ыкмасын, практикада иш жүзүнө ашырууну белгилөө үчүн көптөгөн авторлор «укуктук саясатты ишке

ашыруунун формалары» деген терминди негиздүү колдонушат. Автордун пикири боюнча, А.В.Мальконун укуктук саясатты ишке ашыруунун негизги багыттары болуп төмөнкүлөр: «1) укук чыгаруучу; 2) укукту колдонуучу; 3) интерпретациялык; 4) доктриналдык; 5) укукту үйрөтүүчү- саналышы толук мүмкүн деген пикири адилеттүү [Малько, А.В., Шундииков, К.В. Цели и средства в праве и правовой политике [Текст] / А.В. Малько, К.В. Шундииков, К.В. – Саратов, 2003. – С. 277.]»

«Кыргыз Республикасындагы укуктук саясат: негизги артыкчылыктар, ишке ашыруу тажрыйбасы, түзүүнүн жыйынтыгы» аталышындагы экинчи бөлүм СССР кулаган жана Кыргызстандын эгемен мамлекет катары жарыяланган учурунан баштап, өлкөнүн улуттук тышкы жана ички саясатын орнотуу процесси жүргөндүгү тууралуу тезистен башталат, бул процесстин бөлүгү болуп Кыргыз Республикасынын укуктук саясатынын түзүлүшү жана өнүгүшү саналат. Адам укугунун артыкчылыгы жөнүндөгү идеялар жана 1990 – жылдагы Мамлекеттин Эгемендик жөнүндөгү декларацияда, 1991-жылдагы Мамлекеттин көз карандысыздык жөнүндөгү декларацияда жана 1993-жылдагы Кыргыз Республикасынын Конституциясында чагылдырылган укуктук мамлекеттин принциптери бул процесске негизги багытты жаратты. Улуттук мамлекеттүүлүктү өнүктүрүүнүн векторун аныктаган бул ченемдик актыларды ишеп чыгуу жана кабыл алуу постсоветтик баштапкы жана эки идеологиянын – Марксизм-Ленинизмдин жана ошол учурдагы гүлдөп турган либерализмдин терең каатчылыгында турган - ортосундагы кагылышуу учурдун татаал саясий жана экономикалык-социалдык кырдаалдын шартында жүргөн, ал 1993-жылдагы Конституциянын духунда жана тамгаларында ачык чагылдырылып турат [Укушев, М. 25 лет Конституции Кыргызстана. История. [Текст] [Электронный ресурс]. – Кароо тартиби: <http://center.kg/article/190>].

Мамлекеттин укуктук тутумунун өнүгүүсүнүн кийинки жыйырма жети жылдык мөөнөтү (жана анын этаптары) Кыргызстандын юридикалык илиминде жетиштүү жана так изилденген. 1996-жылдан 2007-жылга чейин Конституция 7 жолу өзгөргөндүгүн, 2010-жылы жаңы Конституция кабыл алынгандыгын, башкаруунун парламенттик – президенттик формасынан президенттик- параменттик формага жана кайра артка өзгөргөндүгүн, ага ылайык кызмат адамдарынын жана укуктук саясатты түзүүгө жоопту мамлекеттик органдардын укуктук макамы кайра форматталгандыгын эскертип кетмекчибиз. Мында автор улуттук укуктук саясатты түзүү жана ишке ашыруу процессиндеги субъективдүү факторду да белгилебей коюуга болбойт деп эсептейт.

Укуктун багытынын социалдык – моралдык аспектинен жана гуманизм менен укуктун адилеттүүлүгү ж.б. сыяктуу абстракттык – теориялык түшүнүктөрдүн тажрыйбалык мейкиндикке өтүшүнөн улам, укуктук саясатты жана аны өлкөдө ишке ашырууну моралдык жактан мыкты эмес индивиддер (мурдагы президенттердин жана коррупционер премьерлердин көпчүлүгү, бир топ башка атка минерлер) же адис эместер, айрым учурларда жөн эле сабатсыз адамдар аныктагандыгын эске алуу керек.



Автордун пикири боюнча, өлкөнүн социалдык – экономикалык жана саясий – укуктук өнүгүүсүнүн жыйынтыгы 2013-2017-жылдарга Туруктуу өнүгүүнүн улуттук стратегиясында жеткиликтүү объективдүү жалпыланып берилген, ал саясий – программалык мүнөздөгү юридикалык документ катары, сөзсүз түрдө укуктук саясатты кайра форматтоо боюнча аракеттерди жигердештирүүдө белгилүү бир роль ойногон, анда максаттар, артыкчылыктар, милдеттер, болжолдор негиздүү жана туура берилген. Стратегияда укуктук саясатты өнүктүрүүнүн салттуу, бирок төңкөрүштөн кийинки кырдаалдан айрым өзгөчөлүктөрү менен толукталган башкы артыкчылыктары аныкталган.

Кийинчерээк, конституциянын «туруктуулугу» жөнүндө фраза белгиленген Туруктуу Өнүгүүнүн улуттук стратегиясын бекитүү жөнүндө 2013-жылдын январында жарлыкка кол койгон мамлекет башчысы (ошол учурда А.Ш.Атамбаев) 2016-жылы «Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» мыйзамга кол коёт, аны менен ал анда Конституцияга 2020-жылдын 1-сентябрына чейин өзгөртүүлөрдү киргизүүгө тыюу салынган Кыргыз Республикасынын 2010-жылдын 27-июнундагы «Кыргыз Республикасынын Конституциясын ишке киргизүү жөнүндө» мыйзамынын төртүнчү беренесин бузуп, өзүнө жакын кызмат адамдарынын кызыкчылыгын көздөп, өлкөнүн Конституциясын дагы бир жолу «оңдоо» азгырыгына кабылган. Адам укугу боюнча Эл аралык келишимдердин ченемдеринин башка эл аралык келишимдердин ченемдерине түздөн түз таасирин жана артыкчылыгын белгилеген абзац конституциянын 6-беренесинен алынып салышын, 41-беренеден адам укугу боюнча эл аралык органдар тарабынан адам укугунун жана эркиндигинин бузулушун тааныган учурда, мамлекет келтирилген зыяны калыбына келтирүү жана / же ордун толтуруу боюнча чараларды кабыл алууга милдеттүү экендиги жөнүндөгү жобонун алынып салынышын биз туура эмес деп эсептейбиз. Бул фактылар декларациялардын бардыгына жана популисттик лозунгдарга карабай, адам укугу ошол учурда укуктук саясатты аныктаган мамлекет жетекчилер үчүн негизги артыкчылыктар болбогондугунун түздөн түз далили болуп саналат. Укуктук турмуштагы бул окуялар ансыз да араң турган укуктук нигилизмдин, укуктук маданияттын катаал деңгээлин бир топ начарлатып койгондугу жана калкты укуктук тарбиялоого эч кандай түрткү бербегендиги талашсыз. Конституциялык реформа БУУНун өлкөлүк командасы тарабынан дагы сынга алынган [Общая Страновая Оценка для Кыргызской Республики [Текст] / Б., 2016. – С.46].

Ошондой эле, мисалга алсак, Коррупцияга каршы саясаттын Мамлекеттик стратегиясында биринчи деңгээлдеги маанилүү чараларга «кадрларды тандоо, окутуу жана жайгаштыруу тутумун» реформалоо киргизилген [Государственная стратегия антикоррупционной политики Кыргызской Республики. Утв. Указом Президента КР от 2 февраля 2012 года УП № 26. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/94445?cl=ru-ru>].

Бирок, стратегияны ишке ашыруунун жүрүшүндө кесиптик-моралдык аспектиден чындап эле татыктуу жетекчилерди дайындао менен, көпчүлүк учурларда мамлекет башчысынын ишинде мамлекеттик кызматтын этикасы менен

айкалышпаган «инициаттык» кадр саясатынын көрүнүштөрү орун алган эле. 2013-2017-жылга Улуттук стратегияны кабыл алуу менен, башка дагы концепциялар, программалар, доктриналар жана башкалар корреляцияланган. Бул ишти аяктап жатка учурда 2018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы [КР Президентинин 2018-жылдын 31-октябрындагы №221 Жарлыгы менен бекитилген «018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы. [Электрондук ресурс]. – Кароо тартиби: [www.president.kg/sys/media/download/52135](http://www.president.kg/sys/media/download/52135)], жана Кыргыз Республикасынын Тышкы саясатынын Концепциясы бекитилген [Концепция внешней политики Кыргызской Республики. Утв. Указом Президента Кыргызской Республики «О Концепции внешней политики Кыргызской Республики» от 11 марта 2019 года УП № 37. [Электронный ресурс]. – Кароо тартиби: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430045?cl=ru-ru>].

Саясий-программалык мүнөздөгү мындай актылар (же адабиятта аларды доктриналык (стратегиялык) укуктук актылар деп атагандай) «укуктук саясатты түзүү жана белгилөө үчүн атайын түзүлгөн укуктук актылардын түрүн туюндурат». А.В.Малько менен Я.В.Гайворонская адилет белгилегендей, доктриналык (стратегиялык) укуктук актылар «азырынча өз дараметтерин укуктук жөнгө салуунун каражаты жана укуктук саясаттын өзгөчө инструментти катары толук ачып бере албайт. Алардын укуктук табияты, юридикалык күчү жана милдеттүүлүгүнүн даражасы аныкталган эмес. Бул актылар кабыл алуунун калыптанган формасына ээ эмес», «алардын юридикалык күчү тиешелүү доктринаны же дагы башка стратегиялык документти бекиткен актыдан көз каранды болот» [Малько, А.В., Гайворонская, Я.В. Доктринальные акты как основной инструмент правовой политики [Текст] / А.В. Малько, Я.В. Гайворонская // Право. Журнал Высшей школы экономики – 2018. – № 1. – С. 6 – 7.]. Мында мамлекет башчысы тарабынан кабыл алынган түрдүү стратегиялардын, концепциялардын, «элге кайрылуулардын ж.б. маңызын талдоого алып, юридикалык илимде мындайча айтканда, «жашыруун же болжолдолгон» ыйгарым укуктардын доктринасы пайда болгон, жана Конституцияда аныкталуучу ыйгарым укуктардын болжолдуу ашыкча колдонулушуна, «башка институттардын ж.б. компетенцияларынын эсебинен компетенциялардын чектерин чыгуу аркылуу Президенттин ыйгарым укугун көз конституциядан тышкары көз көрүнө кеңейтилгендигине негиздүү күмөндөр айтылат. Ошондуктан, мындай документтердин укуктук саясаттын инструментти катары маанилүүлүгү жана өзгөчө зарылдыгы аларын укуктук макамын Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында аныктоонун жана бекитүүнүн зарылдыгын актуалдаштырат. Соттук укуктук реформаны ишке ашыруунун алкагында 2019-жылдын 1-январынан тартып, Кыргыз Республикасынын жаңы Жазык кодекси, Жазык- процесстик кодексе жана Жазык-аткаруу кодекси, «Амнистиянын негиздери жана аны колдонуу тартиби жөнүндө» Мыйзамы ишке киргизилген. 2019-жылдын 1-январынан тартып 2017-жылдын 13-апрелиндеги №58 «Бузуулар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Кодекси күчүнө кирген, ал ушул күндөн баштап күчүн жоготкон 1998-жылдагы «Административдик жоопкерчилик жөнүндө»



Кодексинин ордуна кирген. Ошондой эле 2017-жылдан 24-январындагы №10-мыйзамы менен 2019-жылдын 1-январынан баштап жаңы ченемдик укуктук акт ишке киргизилген, ал мурда улуттук укуктук тутумда - 2017-жылдын 1-февралындагы «Жосундар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Кодексинде болгон эмес, 2019-жылдын 1-январынан баштап 2017-жылдын 24-февралындагы №34 «Пробация жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамы иштеп баштады. Жазалоо саясатын гумандаштыруунун жаңы принциптеринде жана заманбап тенденцияларында түзүлгөн жаңы кодекстерди жана мыйзамдарды ишке ашыруу жаңы жана натыйжалуу соттук –укуктук тутумдун түзүлүшүнө алып келээри күтүлүүдө. Бул өзгөрүүлөрдүн жана жаңычылдардын натыйжаларына илпий талдоо, алардын укук бузууларга каршы күрөш чөйрөсүндөгү укуктук саясаттын абалына таасири дагы алдыда күтүп турат.

Бул ченемдик укуктук актылардын кабыл алынышы укук коргоо чөйрөсүндө мамлекеттик укуктук саясатты гумандаштыруунун тенденциясын чагылдырат. Албетте, укуктук саясатты өнүктүрүү вектору Кыргыз Республикасынын Конституциясынын преамбуласында аныкталган максаттарды коздойт – «башкы баалуулугу адам, анын өмүрү, ден соолугу, укугу жана эркиндиги болгон эркин жана көз карандысыз демократиялык мамлекетти» куруу. Бул априори биздин укуктук системада, негизинен, эл аралык укуктардан, анын ичинде Адам Укугунун жалпы декларациясынан жана Эл аралык укуктар жөнүндөгү пактылардан улам пайда болгон. Биздин мамлекет тарабынан адам укугунун эл аралык стандарттарында бекитилген идеялардын жана принциптердин ишке ашырылышы акырындик менен декларация болуудан калып бара жатат, конкреттүүлүккө ээ болуп, адам укугунун «фиктивдүүлүгү» жана «экинчилиги» менталдуулугунун укуктук маданиятын түзүүнүн алкагында алга жылып бара жатат.

*«Эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү улуттук укук саясатынын генезиси»* аталышындагы экинчи глава үч бөлүмдөн турат. Анын биринчиси *«Эл аралык мамилелер чөйрөсүндө Кыргызстандын укуктук саясатынын түзүлүшүнүн өбөлгөлөрү»* деп аталат.

Бөлүмдө ретроспективдик талдоонун жүрүшүндө Кыргыз Мамлекеттүүлүгүнүн генезиси менен тыгыз байланышкан эл аралык мамилелер чөйрөсүндө улуттук-укуктук саясатты түзүүнүн негизги тарыхый өбөлгөлөрү ажыратылып көрсөтүлөт. Кыргыз Мамлекеттүүлүгүнүн түзүлүшүнүн жана өнүгүүсүнүн процесстери жана анын саясий укуктук маданиятынын алкагында топтолгон, коңшу мамлекеттик түзүлмөлөр жана башка цивилизациялар менен болгон өз ара мамилелери төмөнкүлөрдөн улам шартталган:

- темпалдык мааниден алганда, патриархалдык көчмөн коомдун адаттагы ченемдеринин темпалдык мааниден алганда, узакка созулган аракеттери менен, жана мындайча айтканда, евроцентристтик, кытайцентристтик жана ислам цивилизациясынын кесилишинде «көчмөн цивилизациясынын» укуктары;

- XIX кылымдын ортосунан баштап, Кыргызстандын аймагы Россиянын тутумунда колония абалында болгон, ошого байланыштуу кыргыздардын көп кылымдык салттуу патриархалдык мамилелеринин жана феодалдык – көчмөн, диний жана капиталисттик коомдук мамилелердин кыйроо процесси, ошондой эле

улуттук – боштондук жана революциялык кыймылдардын башталышы тез күчөгөн [Токтобаев, Б.Т. *Историко-правовые и цивилизационные аспекты исследования генезиса кыргызско-китайских отношений до XIX-го века [Текст] / Б.Т. Токтобаев // Новая наука: проблемы и перспективы. - Уфа, 2015. - №4(4). - С.222.*]. XIX кылымдын экинчи жарымынан баштап 1917-жылдагы революцияга чейин Кыргызстандын аймагында Россия империясынын мыйзамдары кыргыз этносу колдонгон адат укуктары менен биргеликте иштеп туган. Бул учурда батыш европада эл аралык мамилелерде эгемен улуттук мамлекеттердин тутуму калыптанып бүтүп калган болчу. Падышалык монархтардын жана башкаруучу династиялардын ортосундагы мамилелердин ордуна мамлекеттик-уюшулган элдердин-улуттардын ортосундагы мамилелер пайда болгон;

- 1917-жылдын октябрь төңкөрүшүнүн натыйжасында Россия империясы кулаган, анын калдыгында РСФСР түзүлгөн. 2017-жылдын 2-(15)-ноябрында В.И.Ленин жана И.В.Сталин Россия элдеринин укуктарынын декларациясына кол койгон [Декларация прав народов России 1917 года, 15 ноября (Вышинский, 1948). *Документы 20-го века. [Электронный ресурс]. - Кароо шарты: <http://doc20vek.ru/node/3505>]. Декларация элдик эгемендиктин саясий-укуктук концепцияларын, калктын көтөрүлүшкө укугун жана мурда Нидерланддык, Англиялык жана Америкалык революциялардын, өзгөчө агартуучулардын калкты бүткүл адамзат үчүн магистралдык жол катары өзүн-өзү аныктоосу жөнүндөгү идеяларын ишке ашырган XVI-XVIII кылымдардагы Француз революциясынын жүрүшүндө өнүгүүгө жеткен көз карандысыздыкты алуу максаты менен калктын теңчиликке укугун, мындайча айтканда, «улуттуктун принцибин» XIX кылымдагы Европа державаларынын саясий-укуктук ой жүгүртүүсүндөгү негиздерди жана иша ашырууларды чагылдырган. Автор XIX кылымдын ортосундагы Европалык либералдык ой жүгүртүүчүлөрдүн өкүлдөрү тарабынан Австро-Венгриялык жана Россиялык империяга кирген калктардын өзүн – өзү аныктоосу жөнүндөгү талаптар колдоого алынгандыгын белгилеп кетүү зарыл деп эсептейт;*

- Советтик бийликтин биринчи жылдарында Кыргызстанда мамлекеттүүлүктүн саясий укуктук негиздеринин РСФСРдин курамындагы автономия түрүндө калыптанышы ар түрдүү теориялардын жана доктриналардын, идеологиялардын жана пикирлердин күрөшүнүн натыйжасы болгон жана планетанын ири аймагында революциялык толкундоолорду коштогон саясий ышкылыктардын курчушун чагылдырат. Тышкы саясаттын негиздерин өз алдынча тизмектөө аракетинде, автор – дүйнөлүк революциянын идеялары менен бирге Панарабизм менен бирге пайда болгон Пантүркизмдин идеологиясы, ошондой эле Ислам фактору белгилүү бир ролду ойногон деп эсептейт. Ал гана эмес Кыргыз мамлекеттүүлүгүн түзүүчүлөр дагы өз ойлорун толук ишке ашыра албаса дагы, ал учурда априориге мүмкүн эмес, алардын Кыргыз Республикасынын түзүлүшүнө жана калыптанышына бийик жана баалуу салымын тана албайбыз.

- СССР пайда болгондон кийин эл аралык мамилелер чөйрөсүндө улуттук укуктук саясаттын түзүлүшү Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн Советтер Союзунун «социалисттик» укуктук системанын курамында калыптанышы жана өнүгүүсү менен тыгыз байланышкан.



«Кыргызстандын тышкы байланыштарын СССРдин курамында конституциялык – укуктук жөнгө салуу» аталышындагы экинчи бөлүмдө 1922-жылдагы ССР союзун түзүү жөнүндөгү келишимдин юридикалык табиятына доктриналык көз караштар жана Кыргыз ССРинин 1937 жана 1978-жылдардагы Конституциясында белгиленген тышкы саясаттын укуктук негиздери талдоого алынат.

1922-жылдагы келишимдин түзүүчү мүнөздөгү жападан жалгыз эл аралык келишим катары өзгөчөлүгү жана анын мамлекеттер аралык адаттагы макулдашуулардан айырмачылыгы анын юридикалык табиятына карата түрдүү көз караштарды: эл аралык укуктук жана эки тараптуу – эл аралык-укуктук жана мамлекет ичиндеги көз карашты пайда кылды. Окумуштуулардын көз караштарына талдоо жүргүзүү, 1922-жылдагы Келишимдин тараптарынын макамын кароо, аны түзүүнүн жол-жоболору жана шарттары, бизди оюбузча, илимий адабиятта жетиштүү деңгээлде изилденген.

1936-жылдын 5-декабрында «Сталинизм» конституция кабыл алынгандан кийин, Кыргыз АССРи Кыргыз ССРына кайра түзүлөн, ал эми 1937-жылдын 23-мартында Кыргыз ССРинин Конституциясы кабыл алынган. «Мамлекеттик түзүлүш» аталышындагы 2-главасынын 13-статьясында «Экономикалык жана саясий линиясы, ага тете коргонуу линиясы боюнча өз ара жардамды жүзөгө ашыруу максатында» Кыргыз ССРи «башка тең укуктуу Советтик Социалисттик Республикалар менен ... союздук мамлекетке» - СССРге «өз ыктыяры менен бириккендиги белгиленген. Ушундан улам, Кыргыз ССРи бийликтин жогорку органдарынын жана мамлекеттик башкаруу органдарынын атынан СССР үчүн СССРдин Конституциясынын 24-статьясында аныкталган укуктарды камсыз кылат». Ошондой эле 1920-жылдагы келишимден ченемдер реценпирленген - Кыргыз ССРи Советтик Социалисттик Республикалар Союзунан эркин чыгуу укугун сактап турат» (15-ст.) «Жана Кыргыз ССРинин территориясы Кыргыз ССРинин уруксатысыз өзгөртүлбөйт» (16-ст.)

Улуу Ата Мекендик согуштун жүрүшүндө, балким, согуш аяктагандан кийин жаңы универсалдык уюмду (БУУ) түзүү долбоору пайда болгондугуна байланыштуу, «СССРдин жетекчилиги союздук республикаларда Тышкы иштер элдик комиссариаттарын түзүүнү, аларды келечектеги уюмдун мүчөлөрү кылууну жана аны менен белгилүү сандагы добушка ээ болууну чечкен» [История образования Министерства иностранных дел Кыргызской Республики [Электронный ресурс]. – 70 лет МИД КР. – Кароо шарты: <http://www.mfa.gov.kg>].

Советтик Конституциянын ченемдери кийин союздук республикалардын эл аралык мамилелердеги өз алдынчалуулугу жөнүндөгү доктринанын негиздемесинин негизги далили болуп калган. Советтик эл аралык - укуктук илимде бир гана көз караш таанылган, ал СССР бийлигин расмий позициясы – советтик республикалар эл аралык укуктун субъектилерин болуп саналат, себеби алар СССРдин конституциясы боюнча тышкы мамилелерди өз алдынча жүргүзүү укугуна ээ, федерациядан эркин чыгууга укуктуу, аймагына карата ички эгемендикке ээ. Муну менен П.П.Кремнев «өз позицияларын негиздөөдө советтик эл аралык юристтер (россиялык юристерге тете) СССР Конституциянын тиешелүү

жоболоруна шилтеме берген. Союздук Республикалардын көрсөтүлгөн декларативдик ыйгарым укуктары, тилекке каршы, эл аралык укук жаатындагы да, Конституциялык укук жаатындагы да адистер тарабынан илимий олуттуу изилдөөнүн предмети катары колдонулган эмес» деп белгилейт [Кремнев, П.П. К вопросу о самостоятельности советских союзных республик в международных отношениях [Текст] / П.П. Кремнев. [Электронный ресурс]. – Кароо шарты: <http://elibrary.ru/item.asp?id=12417488>].

Кыргызстанда Республиканын «эгемендүүлүгүнүн» формалдык мүнөзү жөнүндөгү пикирди айткан жана Республиканын өзүн-өзү таанысууна укугун ишке ашыруунун конституциялык- укуктук механизминин теориялык негиздерин иштеп чыгууга аракет жана СССРдин курамынан чыгууга аракет кылгандардын бири Нурбеков Кубанычбек - юридика илимдеринин биринчи кыргыз доктору, бир топ илимий эмгектердин жана башка басылмалардын автору, Кыргыз ССРинин 1978-жылдагы Конституциясынын кыргызча текстинин редакторунун жана авторлорунун бири болгондугун белгилөө керек деп эсептейбиз. Бул аракет партиялык бийлик түзүмдөрү тарабынан К.Нурбековду ээлеген кызматынан жана илимий педгогикалык ишинен бошотуп, куугунтуктаганы менен аяктаган. [Его языком был язык правды [Текст] / Слово Кыргызстана. 6 сентября 2011 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://слово.kg/?p=2829>]. 1985-жылы Советтер Союзунда мамлекеттин саясий жана экономикалык тутумун реформалоо аракети башталган, ал «кайра куруу» аталышына ээ болгон.

Мурда түшүбүзгө кирбеген демократташтыруу процесстеринин шартында саясий жана илимий дискуссиялардын жүрүшүндө жаңы идеология, жаңы саясат, аны менен бирге укуктук да саясат жаралган. Мурда тыюу салынган идеялар, анын ичинде союздук республикалардын эгемендиги жөнүндөгү конституциялык жоболордун калпыстыгы жөнүндөгү идеялар, федерализмдин укуктук табияты жөнүндө, Республиканы өнүктүрүүнүн жаңы жолдору жөнүндө пикирлер айтылган. СССРдин Конституциясына бир топ өзгөртүүлөр киргизилген, ошондой эле 1990-жылдын 3-апрелинде «Союздук Республиканын СССРден чыгуусу менен байланышкан маселелерди чечүү тартиби жөнүндө» СССРдин мыйзамы кабыл алынган, бирок анын кабыл алынышы 1990-жылдын 27-декабрындагы «Бүткүл элдик добуш берүү (СССРдин референдуму) жөнүндө» №1869-1 мыйзамы менен блоктолушу мүмкүн болгон. 1990-жылы 15-декабрда «Кыргызстан Республикасынын мамлекеттик эгемендиги жөнүндө декларация» кабыл алынган.

Советтик Конституциялык мыйзамдарда Кыргыз ССРинин макамын эгемен түзүлмө катары бекитүү формалдык-юридикалык болгон, Кыргызстан СССР жашап турган учурда эл аралык укуктун өз алдынча субъектиси боло алган эмес. «Бул укук ишке ашыруунун натыйжалуу механизминде ээ эмес болчу жана формалдуу эгемендиктин конституциялык далдалы болуп кала берген. ...бул учурда Кыргыз ССРи билим берүүнү, илимди жана экономиканы мамлекеттик башкаруунун тажрыйбасына ээ болгон. Укуктук тутум чөйрөсүндө Конституциялык мыйзам чыгаруунун тажрыйбасы оздоштурулгон» - деп адилет белгилейт Э.Бейшембиев [Бейшембиев, Э.Ж. Кыргызстан – от кочевого к суверенному государству [Текст] / Э.Ж. Бейшембиев // Вестник КГЮА. – 2008. –



№ 2. – С. 18]. Ошентип, саясий укуктук бир тон жоболордун формалдуулугуна, декларативдүүлүгүнө жана жалгандыгына карабай – методологиялык пландан алганда, Кыргыз ССРин түзүү улуттук мамлекеттүүлүктүн экономикалык, саясий, маданий - билим берүүчү негиздерин түзүү үчүн стратегиялык зарыл мааниге ээ болгон.

*«Таануу көйгөйүнүн саясий-укуктук аспектилери жана СССРдин кулашы менен Кыргыз Республикасынын көз карандысыздыгын жарыялоонун натыйжасында пайда болгон укук улантуучулук» аталышындагы үчүнчү бөлүм улуттук тышкы саясаттын жана анын укуктук түзүүчүсүнүн өнүгүшүнүн баштапкы этабына арналган.*

Эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү улуттук укук саясатынын түзүлүшүнүн биринчи баштапкы этабы СССРдин кулашынын, көз карандысыздыкты жарыялоонун, эл аралык укуктун эгемен субъектиси катары эл аралык укуктук таануу процесстеринин кесепетинин укук улантуучулук жана аны менен байланышкан укуктук мамилелер көйгөйүнүн, жаңы эгемен мамлекеттин башталган курулушундагы, мамлекеттик жаңы саясатты орнотуунун, тышкы мамилелердин мамлекеттик органдарын түзүүнүн татаал кырдаалында жүргөн, мунун баардыгы тен социалдык экономикалык терең каатчылыктын шартында ишке ашырылган.

1991-жылдын 31-августунда Мамлекеттин көз карандысыздыгы жөнүндөгү Декларация кабыл алынган, анда Кыргызстан Республикасынын көз карандысыздыгын таануу чакырыгы камтылган. Ал чакырыкка карабай, төрт ай бою Кыргызстан өзүнүн көз карандысыздыгы жөнүндө жарыяласа дагы, эл аралык укуктун башка субъектилери тарабынан «таанылбаган шартында жашап келгендигин, белгилеп кетүү керек» деп эсептейт автор. Эмне себептен ондогон мамлекеттер (негизинен батыш мамлекеттери) Балтика деңизиндеги мамлекеттердин эгемендигин 1991-жылдын августунда, ал эми биздин өлкөнү күн декабрда гана таанышты? - деген суроо жаралат. Биздин оюбузча, жооп ошол учурдагы жалпы саясий кырдаалда жана эл аралык укуктун доктринасында, ошондой эле декларациянын текстинин өзүндө (3-п.) – «Кыргызстан Республикасы ... Эгемен мамлекеттердин жаңы Союздук Келишимин түзүүгө бирдей негизде катышат».

КМШ мүчө өлкөлөрүнүн көз карандысыздыгын эл аралык коомчулук тарабынан кенен таанылышы жана аларды БУУнун мүчөлүгүнө ошол макам катары кабыл алышы 1991-жылдын 8-декабрында Алма-Атада мурдагы 11 союздук Республикалардын жетекчилери КМШны түзүү жөнүндөгү макулдашууга 1991-жылдын 21-декабрындагы протоколуна жана анда «Көз карандысыз мамлекеттер шериктештиги түзүлгөнү менен Советтик Социалисттик Республикалар Союзу өзүнүн жашашын токтотот» -деп жарыяланган Алма-Ата Декларациясына кол койгондон кийин гана ишке ашырылган.

Ошентип, Кыргыз Республикасы эл аралык укуктун өз алдынча жана эгемен субъектиси статусуна Мамлекеттик эгемендик жөнүндөгү декларацияны жарыялоонун жана СССРдин жашоосун токтотуунун саясий укуктук далилинин негизине эл аралык – укуктук принциптерге, ченемерге жана үрп-адаттарга ылайык

ээ болгон. Бул факторлордун жыйындысы дүйнөлүк коомчулуктун биздин мамлекетти таанышынан жана элге, эл аралык келишимдерге, мамлекеттик аймактарга, мамлекеттик карыздарга жана мамлекеттик менчиктерге, мамлекеттик архивдерге карата укук улантуучулук көйгөйүнүн жаралышына алып келди, аларды эл аралык укуктун тиешелүү принциптеринин негизинде чечүүгө мүмкүндүк болду.

Аймактын коңшу мамлекеттери менен эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү улуттук укук саясатын түзүү контекстинде мамлекеттик аймактын жана чек ара маселелерин чечүү чөйрөсүндөгү мамлекеттик укук саясатын түзүү көйгөйлөрү өзгөчө актуалдуулукка ээ болгон.

СССР конституциясын жана союздук республикалардын конституцияларын одоно бузуулар менен коштолгон, совет бийлиги тарабынан административдик чек араларды өзгөртүүнүн укукка сыйбаган жана субъективдик тажрыйбаларынын натыйжасында пайда болгон, Тажикстан жана Өзбекстан менен чектеш айрым участкторунда СССРден «мураска» калган талаш аймактар толук чечилбеген аймактар болуп саналат. Кыргыз Республикасынын Президентинин 2019-жылдын 11-мартындагы УП №37 – жарлыгы менен Кыргыз Республикасынын тышкы саясатынын жаңы концепсиясы бекиген, анда саясий чөйрөдөгү тышкы саясий артыкчылыктарынын арасында «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын толук юридикалык тариздөө, чек арага жакын чөлкөмдөрдө чектеш өлкөлөр менен ишеним чараларын түзүү жана бекемдөө», ошондой эле «эгемендүүлүктү, аймактык бүтүндүктү, чек аралардын бузулбастыгын, тең укуктуулукту жана жалпы коопсуздукту өз ара урматтоо принциптеринин негизинде достук чөйрөнү түзүү жана Борбордук Азия регионундагы мамлекеттер менен ынак коңшулукту бекемдөө аныкталган».

*«Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатынын маңызы жана субъективдик курамы» аталышындагы 3-главада үч бөлүм камтылган, алардын биринчиси «Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатынын категориялык аппараты, маңызы жана принциптери» деп аталат.*

Бул бөлүмдө «дүйнөлүк саясат», «эл аралык саясат», «тышкы саясат», «эл аралык мамилелер», «эл аралык кызматташтык», «эл аралык укук» категориялары, алардын доктриналык интерпретациялары, мазмуну, бири-бири менен байланышы, катышы жана башкалар каралган. «Тышкы саясат» түшүнүгү мыйзамдарда конкреттештирилет: «Кыргыз Республикасынын тышкы саясаты - эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү Кыргыз Республикасынын максаттуу иши» (2012-жылдын 4-июлундагы №96 «Мамлекеттик органдардын Кыргыз Республикасынын тышкы саясат чөйрөсүндөгү өз ара аракеттенүүсү жөнүндө» Мыйзамдын 2-беренеси). Биздин көз карашыбызда, бул ченемер мамлекеттин тышкы саясатынын маңызын - алды менен, Кыргызстандын тышкы иштер органдары тарабынан өлкөнү улуттук кызыкчылыктарды чагылдырган эл аралык аренада өнүктүрүүнүн негизги багыттарын тажрыйбалык ишке ашырууну туура аныктайт.

Эл аралык укук эл аралык мамилелерди жөнгө салып, жана өнүгүп, өз кезегинде заманбап эл аралык мамилелерди эл аралык укуктук мамилелерге



олуттуу таасир тийгизет жана ал гана эмес кайра форматтайт. Мамлекет эл аралык мамилелер тутумунда эки жактуу абалда турат: бир тарабынан, эл аралык саясий мамилелердин негизги катышуучусу жана эл аралык укуктук субъектиси болуп саналса; экинчи жагынан - мамлекеттик ички саясатты, анын ичинде укуктук саясатты түзүүнүн жана ишке ашыруунун негизги субъектиси катары турат.

Саясат мамлекеттин ишинин векторлорун көрсөтүү менен, анын улуттук укугунун гана өнүгүшү багытын аныктабастан, анын көптөгөн эл аралык-укуктук позицияларын чечүүчү деңгээлде да аныктайт. Эл аралык укук мамлекеттердин эл аралык саясатынын натыйжасы катары мамлекеттик укук саясатынын спецификалык, эл аралык деңгээлде ишке ашырылуучу объектиси катары саналат. Биздин көз карашыбызда, жалпы пландан алып караганда, эл аралык укуктук саясатты А.В.Шугуровдун пикири боюнча «эл аралык укук тутумунун маанилүү элементтеринин бири катары аныктоого» жана «жалпы жолунан эл аралык укуктук субъектисер тарабынан эл аралык укукка таасир этүү боюнча түрдүү чаралардын жана күчтүн комплекси катары мүнөздөөгө болот. Мында эл аралык укуктук саясат катары аны айланып өтүү аракетин же бир мүнөттүк, же узак мөөнөттүү саясий кызыкчылыктардын инструментине айландырууну эмес, эл аралык укукту өркүндөтүү боюнча аракетти, анда топтолгон көйгөйлөрдү чечүүнү түшүнүү керек» [Шугуров, М.В. *Перспективы развития концепции международно-правовой политики [Текст] / М.В. Шугуров // Российский журнал правовых исследований. - 2015. - №2 (3). [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://elibrary.ru/item.asp?id=25080124>]. И. Г. Сердюкова мамлекеттин эл аралык укуктук саясатынын комплекстүү аныктамасын мындайча берет: - «бул мамлекеттин инсандын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын эл аралык стандарттарга ылайык камсыз кылууга, эгемендикти чындоого жана улуттук кызыкчылыктарды эл аралык деңгээлде ырааты менен ишке ашырууга, эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптерин жана ченемдерин сактоого жана сыйлоого негизделген дүйнөлүк укук тартибин коргоого, эл аралык жана улуттук укук тутумдарынын айкалышуусун камсыз кылууга, эл аралык мамилелердин калыптанып калган тутумун реформалоого жигердүү катышууга багытталган ишмердиги» [Сердюкова, И. Г. *Международно-правовая политика современной России в сфере осуществления прав и законных интересов человека: общетеоретический аспект [Текст]: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / И.Г. Сердюкова. - Краснодар, 2008. С. 9-10.*]. Ошол эле маалда И.Г. Сердюкова «эл аралык укуктук саясат» түшүнүгүн» аны түзүүгө кайсы субъектисер катышарына жараша өз алдынча эки маанидеги контексттен кароо керектигин туура белгилейт. Ошого байланыштуу эл аралык-укуктук саясатты эл аралык коомчулукту заманбап эл аралык укуктар менен иштетип чыккан институттардын, принциптердин жана ченемдердин жардамы аркылуу мындай башкарууга бүткүл эл аралык коомчулуктун жалпысынан жана ар бир мамлекеттин өз-өзүнчө кызыкчылыктар балансын сактоо зарылдыгы тиешелүү болгон башкаруу искусствосу катары түшүнүүгө болот. Талдоого алынып жаткан көрүнүштү улуттук укуктук тутумга*

карата мамлекеттин эл аралык деңгээлдеги артыкчылыктарынын тутуму катары аныктоого болот» [Сердюкова, И. Г. С.27.].

Эл аралык-укуктук саясатты жана анын белгилерин, конституциялык жана башка ченемдик актылардын жоболорун, 2007 жана 2019-жылдардагы Тышкы саясаттын концепцияларын түшүнүүгө доктриналык мамиленин маалыматтарына талдоо жүргүзүүнүн негизинде, автор төмөнкүдөй аныктама берүүгө болот деп болжолдойт: «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тышкы жана ички саясатынын курамдык бөлүгү катары укуктук саясаттын өз алдынча комплекстүү түрү болуп туруп, эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясат тышкы саясий артыкчылыктарды аныктоо жана мамлекеттин кызыкчылыктарды, жалпы таанылган принциптерди жана аларды сактоо боюнча милдеттемелер улуттук укук тутумунда бекитилген эл аралык укуктун ченемдерин айкаштырууга негизделген тышкы функцияларын ишке ашыруунун натыйжалуу уюштуруу-укуктук механизмин түзүү боюнча ишкердикти туюндурат». Автордун пикири боюнча, эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү улуттук укуктук саясаттын принциптери эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптеринен жыйындысын, аларды сактоо боюнча милдеттер Конституциянын жоболорунда, ченемдик укуктук актыларында жана Кыргыз Республикасынын саясий – программалык мүнөздөгү актыларында, жана анын аймагында бөлүнүп чыккан азыркы укуктук саясаттын принциптеринде негизделген тармактардын атайын принциптерин жана эл аралык укуктун институттарын туюндурат.

Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатынын принциптери алды менен өлкөнүн мамлекеттин тышкы саясатынын негиздерин аныктаган жана улуттун туруктуу, өтүп кетпес кызыкчылыктарын жана улуттар аралык айрым кызыкчылыктарды бекемдеген Конституциясынан келип чыгат. «Кыргызстандын улуттук кызыкчылыктары» категориясы 2012-жылдын 9-июнунда кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздугунун концепциясында юридикалык жактан бекитилген. Ырааттуулук принциби 2019-жылдагы Тышкы саясаттын Концепциясында көрүнгөн, анда «тышкы саясаттагы улуттук кызыкчылыктар» категориясы мурда белгиленген идеяларды логикалык жактан улайт жана «мамлекеттин Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздукту жана туруктуу өнүгүүнү камсыз кылуу боюнча стратегиялык документтеринде камтылган тышкы жана ички керектөөлөрүнүн жыйындысын туюндурат» жана Кыргыз Республикасынын тышкы саясаттагы негизги улуттук кызыкчылыктарын аныктайт.

Эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү мамлекеттик-укуктук саясат мамлекеттик тышкы саясаттын көрүнүшүнүн өзгөчө формасы катары, ал эми эл аралык-келишимдик жана башка түрлөрү, өз кезегинде- эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясаттын көрүнүш формасында берилиши мүмкүн.

Эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү улуттук-укуктук саясаттын уюштуруучулук формаларынын квалификациясынын негизинде ишкердиктин мазмуну сыяктуу критерий дагы коюлушу мүмкүн. Мындай мамилени эске алуу менен, иштеп чыгуунун жана ишке ашыруунун формалары: өлкөнүн эл аралык-келишимдик укуктук саясаттын; Кыргызстандагы чет өлкөлүк аскерий



объектилердин макамдын жөнгө салуу чөйрөсүндөгү эл аралык укуктун саясаттын; Кыргыз Республикасынын жапырт кыргын салуучу куралдарды жайылтпоо чөйрөсүндөгү укуктук саясатын; мамлекеттик чек аралар чөйрөсүндөгү улуттук-укуктук саясаттын; Кыргыз Республикасынын тышкы миграция жаатындагы укуктук саясаттын, жана башка саясаттардын формалары жөнүндө кеп курууга болот. Мында бир нече өзгөчөлүктөр байкалат. Эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү улуттук-укуктук саясатты жүзөгө ашыруунун спецификалык формалары катары, мисалы, мамлекет башчысынын, парламенттин, өкмөттүн, Кыргыз Республикасынын Жогорку Сотунун Конституциялык палатасынын ишмердиги чыгат. Эл аралык-укуктук саясатты тиешелүү мамлекеттер аралык жана эл аралык уюмдардын (БУУ, КМШ, ЕАЭБ, ЖККУ, ШКУ ж.б.) ишмердигинен тышкары иштеп чыгуу мүмкүн эмес.

*«Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатын түзүүнүн жана ишке ашыруунун субъектилерин»* аталышындагы 3.2-бөлүмдө мамлекет башчысынын жана биздин мамлекетибиздин эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатын түзүүчү жана ишке ашыруучу органдардын укуктук макамы изилденет. Колдонуудагы мыйзамдарга талдоо жүргүзүүнүн натыйжа мындай органдардын тутуму жана алардын укуктук макамынын негиздери Кыргыз Республикасынын Конституциясында, мыйзамдарда жана аларга ылайык чыгарылган эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатты ишке ашыруу субъектилеринин ыйгарым укуктарын аныктоочу актыларда белгиленгендигин көрсөтөт. Ыйгарым укуктардын мүнөзү жана мазмуну көпчүлүк учурларда көрсөтүлгөн органдардын мамлекетибиздин механизминде дайындалышы менен аныкталат.

«Апрелден кийинки мезгилде» башкаруунун президенттик-парламенттик формасынан парламенттик-президенттик формага өтүү процесси укуктук саясатты, анын ичинде эл аралык мамилелер чөйрөсүндө дагы олуттуу кайра форматтоого алып келди, ал өз кезегинде улуттук эл аралык-укуктук саясатты түзүүнүн жана ишке ашыруунун субъектилеринин ыйгарым укуктарын кайра бөлүштүрүүгө алып келди.

2010-жылы жаңы Конституциянын кабыл алынышы жана аны менен байланышкан жогорку кызмат адамдарынын жана саясий бийлик органдарынын – президенттин, парламенттин жана өкмөттүн ролдорун кайра бөлүштүрүү тышкы саясий функциялардын эл аралык келишимдерди түзүү сыяктуу маанилүү бөлүктөрүнө да таасир этти. «Тигил же бул органдын мамлекеттин тышкы саясатын жүзөгө ашыруудагы макамын ачуучу мыйзам чыгаруу актысы кабыл алынбаган, анын кесепетинен административдик-саясий чөйрөдө РФ Президентинин жана РФ Өкмөтүнүн ортосундагы ыйгарым укуктарды ажыратуу койгойун алып келген» РФдан айырмаланып, [Туманов, С.Н. *Механизм реализации внешних функций Российского государства (вопросы теории и практики [Текст]: дисс. ... д-ра юрид.наук: 12.00.01 / С.Н. Туманов. – Саратов, 2017. С. 305.*], мындай акт Кыргызстанда 2012-жылы кабыл алынган. «Төңкөрүштөн кийинки» учурда 2010-жылы кабыл алынган, парламенттик республикага өтүүнүн шашылыш аракеттеринин шартында, негизги мыйзамда мамлекет башчысынын ыйгарым

укуктары олуттуу кыскартылган Конституцияда тиешелүү жоболордун жоктугу Кыргыз Республикасынын 2012-жылдын 4-июлундагы «Кыргыз Республикасынын тышкы саясат чөйрөсүндөгү мамлекеттик органдардын өз-ара аракеттери» аталышындагы №96-мыйзамды иштеп чыгуунун жана кабыл алуунун себеби болгон. Президент Куралдуу Күчтөрдүн Башкы командачысы болуп туруп, негизги тышкы функциялардын – өлкөнүн коргоо жөндөмдүүлүгүн жана коопсуздугун камсыз кылуу функцияларынын ишке ашырылышына жооп берет. Ошондуктан, мыйзамда көрсөтүлгөн укукка Президент гана ээ: тышкы саясатты аныктоо (4-бер.1-бөл.) жана «Кыргыз Республикасынын тышкы саясатына жалпы жетекчиликти» жүзөгө ашыруу (4-бер.3-бөл.); «Премьер-министр менен макулдашуу жана Жогорку Кеңештин профилдик комитети менен консультация жүргүзүү боюнча Тышкы саясаттын концепциясын бекитүү» (4-бер. 9-бөл.); «Кыргыз Республикасынын тышкы саясат маселелери боюнча расмий кайрылуулар менен чыгуу» (10-бер. 1-бөл.). Парламенттин жана өкмөттүн Конституцияда белгиленген тышкы саясий ыйгарым укуктары мыйзамда конкреттетирилген.

2014-жылы «Кыргыз Республикасынын эл аралык келишимдери жөнүндө» жаңы закону кабыл алынган, кийин анын негизинде иштелип чыккан Өкмөттүн ведомстволор аралык эл аралык келишимдер чөйрөсүн, аларды каттоону, эсепке алууну, жарыялоону ж.б. регламенттөөчү ченемдик актылары иштелип чыккан.

Мамлекет башчысынын, парламенттин жана өкмөттүн ортосундагы тышкы саясат маселелери боюнча өз-ара мамилелери өзүлөрүнүн саясий-укуктук мааниси боюнча андан келип чыккан бардык кесепеттери менен бирге конституциялык-укуктук мамилелер болуп саналат. Ошого байланыштуу, тышкы саясатты түзүүчү жана ишке ашыруучу субъектилердин ортосундагы ошол мамилелерди жөнгө салууну ординарык мыйзамдарга, ошондой эле «саясий-программалык мүнөздөгү актыларга» - тактап айтканда, түрдүү «стратегияларга», «концепцияларга», «доктриналарга», укук макамы жана юридикалык күчү акырына чейин аныкталбаган «элге кайрылууларга» ылайык эмес, тескерисинче, конституциялык («органикалык») мыйзамдын негизинде андан ары жүзөгө ашыруу актуалдуу жана максатка ылайык деп эсептейбиз. Ушул максатка ылайык, «Кыргыз Республикасынын Өкмөтү жөнүндө» Конституциялык мыйзамдын, «Кыргыз Республикасынын тышкы саясат чөйрөсүндөгү мамлекеттик органдардын өз-ара аракеттери» мыйзамынын жана ошол коомдук мамилелерди жөнгө салуучу башка ченемдик актылардын жоболорун, ошондой эле Тышкы саясаттын Концепциясынын жана башка тиешелүү программалык документтерди системалаштыруунун жана кайра иштеп чыгуунун негизинде «Тышкы саясат жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Конституциялык мыйзамын иштеп чыгуу жана кабыл алуу керек.

Эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатты ишке ашыруунун спецификалык субъектиси болуп – конституциялык контролду жүзөгө ашырган жана Кыргыз Республикасы катышуучу болуп саналган, мыйзамдуу күчүнө кирбеген эл аралык келишимдердин конституцияга ылайыктыгы жөнүндөгү корутундуларды чыгарууга ыйгарым укук алган Кыргыз Республикасынын



Жогорку Сотунун Конституциялык палатасы саналат (Конституциянын 6-бөл.2-п.).

*«Кыргыз Республикасынын Тышкы Иштер Министрлигинин эл аралык мамилелер чөйрөсүндө укуктук саясатты ишке ашыруунун жана координациялоонун негизги субъектиси катары укуктук макамы»* аталышындагы **3.3-бөлүмүндө** ТИМдин ишин негизги аткаруучу бийликтин, тышкы саясаттын биримдигин камсыз кылуу жана Кыргыз Республикасынын эл аралык милдеттенмелерин аткаруу максатында координацияны жана мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу, ошондой эле мамлекеттик башка органдардын эл аралык ишинин өз ара аракеттерин жүзөгө ашыруучу – орган катары жонго салуучу ченемдик актыларга талдоо жүргүзүлгөн. ТИМдин эл аралык мамилелер чөйрөсүн түзүүгө катышкан субъект катары жана ал чөйрөдө мамлекеттин укуктук саясатын ишке ашыруучу негизги субъектиси катары макамы, негизинен конституция, конституциялык мыйзамдар, мыйзамдар жана башка ченемдик актылар менен аныкталат. «2013-жылдын 15-июнундагы «Кыргыз Республикасынын Дипломаттык кызматы жөнүндө» мыйзамдын 4-беренеси «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик саясатты жүргүзгөн жана чет өлкөлүк иштер чөйрөсүндө башкарууну жүзөгө ашырган мамлекеттик органы» ыйгарым укуктуу орган болуп саналаарын аныктайт. Мыйзамдарда мурда колдонулуп жүргөн «Тышкы Иштер Министрлиги» сөз айкашын толук түшүнүксүз болгон «Ыйгарым укуктук орган» деген сөз айкашына эмне себептен алмашылганы азыр дагы түшүнүксүз. Балким бул 2009-жылдын аягында жана 2010-жылдын башында, 2010-жылдагы Апрель төңкөрүшүнүн алдында президент Бакиев тышкы иштер министрлигин өкмөттүн курамынан чыгарып, ал К.Бакиевдин жарлыгында жазылгандай, «бийликтин аткаруу бутагынын тутумуна кирбеген», «Кыргыз Республикасынын Президентине түздөн – түз отчет берген жана баш ийген», Кыргыз Республикасынын Президенти аныктаган Кыргыз Республикасынын тышкы саясий багытын ишке ашыруу боюнча өз ишмердигин жүзөгө ашырган», «тышкы иштердин мамлекеттик министрлигин түзгөндүгү менен байланыштуу болушу мүмкүн (см.: Положение о Государственном министерстве иностранных дел Кыргызской Республики. Утверждено Указом Президента КР УП №605 от 24 декабря 2009 года).

Бул ведомствону Тышкы иштердин Мамлекеттик министри жетектеген. Бул жагдай толук негиздүү таң калууларды жана өлкөдө «Мамлекеттик эмес» башка министрликтер иштеп тургандай шылдыңдоолорду жараткан. Өкмөттүн 2013-жылдын 31-декабрындагы №724-токтому аркылуу Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2015-жылдын 23-декабрындагы №609-токтому менен бекитилген ТИМ жөнүндө жобо да, жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2017-жылдын 20-февралындагы «Кыргыз Республикасынын Тышкы Иштер Министрлиги жөнүндө» токтому менен бекитилген ТИМ жөнүндө жобо да күчүн жоготкон эмес. Канткен менен иш жазылып жаткан учурда, Юстиция министрлигинин укуктук маалыматтарынын Борборлоштурулган маалыматтар банкы бул актылардын текстин иштеп турган текст катары камтып турат. ТИМдин укуктук жоболорун жонго салган ченем актылары илимий жана саясий

– укуктук функционалдык талдоонун негизинде түзөтүүлөргө жана тактоого муктаж.

*«Кыргыз Республикасынын улуттук жана эл аралык коопсуздугунун негизги коркунучтарына каршы аракеттенүү чөйрөсүндөгү укуктук саясатын ишке ашыруу»* аталышындагы **төртүнчү** глава үч бөлүмдөн турат. «Эл аралык уюмдардын алкагында Кыргыз Республикасынын терроризмге каршы аракеттенүү чөйрөсүндөгү укуктук саясаты» аталышындагы биринчи бөлүмдө укуктук саясаттын бул түрүн түзгөн, эл аралык – укуктук жана мамлекет ичиндеги укуктук жана уюштуруучулук башталыштар каралган. Кыргыз Республикасынын терроризмге каршы күрөш чөйрөсүндөгү укуктук саясаты мамлекеттик – укуктук саясаттын бөлүгү болуп саналат, эл аралык – укуктук принциптерге жана ченемдерге топтолот жана улуттук күрөш аркылуу ишке ашырылат. Улуттук жана эл аралык терроризмге каршы күрөш узак мөөнөттү жана көп пландуу процессти туюндурат. Ал өзүнө саясий, аскерий, атайын, финансылык, экономикалык, уюштуруучулук, укуктук жана башка чаралардын кенен комплексин камтып турат. Улуттар аралык коркунучтар каршы аракеттенүүнүн улуттар аралык механизмдерин түзүүнү талап кылат. Мамлекеттин бүткүл аймагынын күчүн бириктирип кана ага каршы турууга болот. Терроризмге каршы күрөш чөйрөсүндөгү негизги эл аралык келишимдердин ченемдери улуттук-укуктук тутумга киргизилген (имплементирилген), аны менен Кыргыз Республикасы негизинен өзүнө алган эл аралык милдеттенмелерди ишке ашырган жана БУУнун глобалдуу контртеррордук стратегиясынын жобосун иш жүзүндө аткарып келет.

*«Кыргыз Республикасынын жапырт кыргын салуучу куралды жайылтпоо жана радиоактивдүү таштандылар менен иштөө коопсуздугу чөйрөсүндөгү укуктук саясаты»* аталышындагы Кыргыз республикасынын жапырт кыргын салуучу куралдарды өндүрүүгө жана пайдаланууга тыюу салган, ошондой эле мамлекеттик - укуктук саясаттын бөлүгү болгон, эл аралык –укуктук принциптерге жана ченемдерге топтолгон жана улуттук укук арылуу ишке ашкан, эл аралык – укуктук актыларды ишке ашыруу чөйрөсүндөгү укуктук саясаты талдоого алынат. Автор тарабынан Жазык Кодексинин, Бузуулар жөнүндөгү кодексин жана Жосундар жөнүндөгү Кодексин жапырт кыргын салуучу куралдарды өндүрүүгө жана жайылтууга тыюу салган жана радиоактивдүү таштандыларды колдонууда коопсуздук эрежелерин бузгандыгы үчүн жоопкерчиликти караган жаңы ченемдерди камтыган жаңы ченемдик актыларга талдоо жүргүзүлгөн.

*«Кыргызстандагы чет өлкөлүк аскерий объектилердин макамын жонго салуунун саясий – укуктук аспектилери»* аталышындагы **4.3-бөлүм** НАТОнун, АКШнын жана Россиянын коалициялык күчтөрүнүн аскер базасынын иштешине, ал объектилердин Кыргызстанда болушунун саясий оң жактарына жана сол жактарына, чет өлкөлүк аскер базасынын биздин өлкөдө болушунун керектүү эл аралык укуктук жана мамлекет ичиндеги укуктук базасын түзүү боюнча ишти талдоого арналган. Эл аралык террордук түзүмдөрдүн активдүүлүгү өсүп жаткан шартта, биздин өлкөнүн аймагында бириккен Россиялык аскер базасынын иштеп турушу коргонуучу мүнөзгө ээ жана үчүнчү мамлекеттерге каршы багытталган эмес, белгилүү бир деңгээлде Кыргызстандын коргонуу жөндөмдүүлүгүн чыңдайт,



аймакта тынчтыкты жана туруктуулукту кармап туруу, эки мамлекеттин калкынын кызыкчылыктарына жооп берген өз ара пайдалуу аскердик кызматташууну өнүктүрүү максаттарына жооп берет деп белгиленет.

*«Кыргыз Республикасынын эл аралык экономикалык кызматташтыктын актуалдуу чөйрөлөрүндөгү укуктук саясаты»* деп аталган бешинчи глава анда төмөнкү маселелер каралган үч бөлүмдөн турат: эл аралык экономикалык уюмдар менен кызматташууну өнүктүрүү жана инвестициялык талаштарды чечүү боюнча укуктук саясаттын маселелери (ЭВФ, БСУ, ЕАЭБдин мисалында); мамлекеттин тышкы миграция чөйрөсүндөгү укуктук саясат маселелери; Кыргыз Республикасынын эл аралык суу пайдалануу чөйрөсүндөгү укуктук саясатты калыптандыруу маселелери.

*«Эл аралык экономикалык уюмдар менен кызматташтыкты өнүктүрүү жана инвестициялык талаштарды чечүү боюнча укуктук саясат. (МФВ, БТО, ЕАЭБдин мисалында)»* аталышындагы биринчи бөлүмдө ички жана тышкы аспектиде экономикалык өзүн-өзү аныктоого укуктун көйгөйлөрү каралган. Эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү мамлекеттик укуктук саясаттын өзгөчө негизги формаларынын бири өлкөнүн эл аралык экономикалык кызматташтык чөйрөсүндөгү укуктук саясаты саналат.

Кыргыз Республикасы үчүн актуалдуу болгон эл аралык кызматташтыктын экономикалык чөйрөсүндө эл аралык-укуктук саясатты иштеп чыгуу жана ишке ашыруу эки жана көп тараптуу эл аралык байланыштарды өнүктүрмөйүн жана тиешелүү эл аралык уюмдардын ишмердигинен тышкары мүмкүн эмес. Кыргызстандын эл аралык финансылык жана экономикалык уюмдар менен кызматташуу чөйрөсүндөгү укуктук саясатын түзүү жана өнүктүрүү, тышкы инвестицияларды тартуу жана коргоо, тышкы эмгек миграциясы, эл аралык суу пайдалануу маселелери өзгөчө мааниге жана кызыксыз актуалдуулукка ээ.

Эл аралык экономикалык кызматташуу чөйрөсүндөгү укуктук саясат калктын экономикалык өзүн-өзү таануусуна укугун ишке ашыруунун алкагында өнүгүшү керек. Бул укук элдик өзүн-өзү таануусуна укугунун маанилүү элементи болуп саналат жана экономикалык ишмердиктин эркиндигин, табигый байлыктарга жана ресурстарга эгемендикти коргоочу, жана эл аралык экономикалык баарлашуунун тең укуктуу жана өз-ара пайдалуу мүнөзүн камсыз кылуучу ченемдердин жана принциптердин жыйындысы болуп саналат.

Эл аралык кызматташтыктын Кыргыз Республикасы үчүн актуалдуу болгон экономикалык чөйрөлөрдө эл аралык-укуктук саясатты иштеп чыгуу жана ишке ашыруу эки жана андан ашык жактуу эл аралык байланыштарды өнүктүрмөйүн, жана тиешелүү эл аралык уюмдардын ишмердигинен тышкары ишке ашпайт. Кыргызстандын эл аралык финансылык жана экономикалык уюмдар менен кызматташуу чөйрөсүндөгү укуктук саясатын түзүү жана өнүктүрүү, тышкы инвестицияларды тартуу жана коргоо, тышкы эмгек миграциялары, эл аралык суу пайдалануу маселелери өзгөчө мааниге жана кызыксыз актуалдуулукка ээ. Экономикалык саясатты түзүүнүн жана өнүктүрүүнүн багытын, эгемендик жылдардагы анын укуктук түзүүчүсүн аныктоочу белгилек учурлар болуп Кыргызстандын бир нече эл аралык финансылык уюмдарга (алды менен ЭВФга

кириши), бүткүл дүйнөлүк соода уюмуна (БСУ) кабыл алынышы, ЕАЭБ өлкөлөрүнө кошулушу саналат. Уюмдардын укугу өлкөнүн мыйзамдарынын иерархиясы боюнча жогору болгон учурда, бул уюмдарга кириши экономикалык жонго салуу жаатындагы укуктук саясатты кайра форматтоого алып келди. ЭВФнын жана БСУнун сунуштоолору боюнча, Кыргызстанда экономикалык саясатты ишке ашыруунун негизги жолу болуп - неолибералдык мамиле саналат, анын негизинде Кыргызстанда либералдык базар экономикасы түзүлүп, мамлекеттик мүлккө массалык түрдө менчиктештирүү жүргүзүлдү, аны менен бирге өлкө индустриялык-агрардык өлкөдөн агрардык өлкөгө айланды. Кыргызстан ошондо жана азыркы учурда да экономикалык жактан өнүкпөгөн өлкө болсо дагы, экономикалык жактан өнүккөн мамлекеттер үчүн алгылыктуу болгон милдеттерди өзүнө алды.

2016-жылдын майынан баштап 153 мамлекет мамлекеттер жана чет өлкөлүк жактар ортосундагы инвестициялык талаштарды чечүү тартиби жөнүндөгү 1965-жылдагы Вашингтон конвенциясына кошулган, аны менен МЦУИС юрисдикциясын тааныган. Автордун ою боюнча, Кыргызстан үчүн 1965-жылдагы Вашингтон Конвенциясынын күчүнө кириши өлкөнүн инвестициялык жагымдуулугун олуттуу жогорулатышы мүмкүн.

КМШда кызматташуунун алкагында топтолгон дарамет Бирдиктүү экономикалык мейкиндиктин Бажы биримдигинин, андан кийин Евразия экономикалык коомдоштуктун пайда болушуна алып келди.

Кыргызстандын эл аралык экономикалык кызматташтыгы чөйрөсүндөгү укуктук саясатын ишке ашыруунун алкагындагы маанилүү окуя болуп, Кыргызстандын ЕАЭБге - укуктук саясаты «улуттуулуктун үстүндө» принцибинде бул уюмдун укугун калыптандырууга багытталган мамлекеттер аралык уюмга кирүүсү саналат.

Экономикалык интеграция көйгөйлөрү саясий интеграциянын көйгөйлөрү менен өзгөчө эгемендиктин жана улут үстүндөлүктүн катышы сыяктуу сезимтал чөйрөдө байланышкан. Бул тандоо Кыргызстандын КМШ мейкиндигиндеги интеграционалдык долбоорлорго катышуусунун логикалык уландысы болуп калды, улуттук кызыкчалыктарга туура келди жана, алды менен, улуттук экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга жана жарандарын, өлкөнүн чегинен тышкары иштеп жаткандардын бакубаттуулугун өстүрүүгө багытталган. ЕАЭБ мүчө мамлекеттеринин интеграциялык процесстерин өнүктүрүү - катаал мүнөзгө ээ болбогон, жана өз ара аракеттенүүнүн саясий жана экономикалык инструменттеринин болушун эске алуу менен чечиле турган көйгөйлөр жана карама-каршылыктар менен коштолот. Пайда болгон мамилелер интеграциялык биригүүнүн кийинки этабына өтүүгө, анын алкагында мамлекеттин макулдашылган саясатын ишке ашыруу жүзөгө ашырылган чөйрөнүн кеңейтүүгө мүмкүндүк берет. Албетте, интеграцияны андан ары өнүктүрүү жана алдыда турган узак мөөнөттүү максаттарга жетүү максатында ЕАЭБдин ичинде интеграциялык өз ара аракеттенүү чөйрөнүн кеңейтүүнүн натыйжасында көпчүлүк ыйгарым укуктарды интеграциялык деңгээлге өткөрүп берүүгө алып келет. ЕАЭБдин укуктук саясатын түзүү идеясы актуалдуу болуп барат.



«Мамлекеттин тышкы миграция чөйрөсүндөгү укуктук саясатын түзүү жана ишке ашыруу» аталышындагы 5.2-бөлүмүндө автор Кыргызстан ЕАЭБге киргенден жумушчу күчүнүн кыймылынан, товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн эркиндигинен, Республикабыздын экономикасынын ЕАЭБдин 180млн. адамдан ашык көлөмдөгү бирдиктүү рыногуна киришинин натыйжасында экспорттук – импорттук операциялардын көлөмүнүн өсүшүнөн, ошондой эле ИДПнын түзүлүшүндө өлкөнүн кызмат көрсөтүүсүнүн үлүшүнүн жогорулашынан бир топ артыкчылыктарга ээ болгондугун белгилейт. Көз карандысыздыктын шартында Кыргыз Республикасы миграция жаатында жаңы мамлекеттик саясатты түзүү, ошондой эле тиешелүү мыйзамдар базасын иштеп чыгуу муктаждыгына кабылды. Кыргыз Республикасынын миграциялык саясатын жана миграциялык мыйзамдарын түзүү жана ишке ашыруу, алар менен миграциялык олуттуу агымдар байкалган мамлекеттердин (алды менен Россия жана Казакстан) өкмөттөрү, ошондой эле эл аралык жана бейөкмөт уюмдар менен тыгыз кызматташтык жүрүүдө.

Кыргызстанда калкты табигый жаратуу процесси табигый миграциялык кемүүнү бир топ тосот. ИДП алуучу-өлкөлөрдүн түзүмүндө мигранттардан акчаларды которуулардын саны боюнча бүткүл дүйнөлүк банктын маалыматында Кыргызстан эки жүздөн ашык өлкөнүн ичинен биринчи орунда турат, мигранттардын акчалары республиканын ИДПсынын үчтөн бир бөлүгүн түзөт. Бул жагдайлар ЕАЭБде мүчөлүк менен байланышкан жаңы мүнөздөгү өлктөрдү эске алуу менен, тышкы эмгек миграциясын жөнгө салуу чөйрөсүндө натыйжалуу укуктук саясатты түзүүнүн зарылдыгын актуалдаштырат.

«Кыргыз Республикасынын эл аралык суу пайдалануу чөйрөсүндөгү укуктук саясатты түзүүнүн актуалдуу көйгөйлөрү» аталышындагы 5.3-бөлүмүндө Борбордук Азиядагы Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатты орнотуу процессинде стратегиялык мааниге ээ болгон эл аралык дарыяларды пайдаланууну регионалдык жөнгө салуунун көйгөйлөрүнө талдоо жүргүзүлөт.

Азыркы учурда бул чөйрөдө кемелер жүрбөй турган дарыялардын бассейндеринде жайгашкан шаарлар тарабынан эки тараптуу жана көп тараптуу форматта эл аралык келишимдерди түзүү, жана регионалдык жана универсалдык уюмдардын алкагында конвенцияларды кабыл алуу негизги тенденция болуп саналат. Автор тарабынан доктриналдык пикирлер, негизги эл аралык-укуктук документтер жана Кыргыз Республикасынын Казакстан жана Өзбекстан менен эки тараптуу келишимдерин талдоого алынган. Кыргыз Республикасы Чек аралык суу агымдарын жана эл аралык көлдөрдү коргоо жана пайдалануу боюнча Конвенцияга (1992-жылдын 17-мартында ЭЕК БУУ тарабынан кабыл алынган) жана Эл аралык суу агымдарын пайдалануунун кеме жүрүүчү эмес түрлөрүнүн укугу жөнүндө конвенцияга (1997-жылдын 21-майында ГА БУУнун 51/229 резолюциясы менен кабыл алынган) кол койбогондугун жана ага кошулбагандыгын, демек катышуучу тарап болбогондугун автор белгилеп кетет. Мунун негизги себептеринин бири - 1997-жылдагы конвенцияда белгиленген «суу агымынын мамлекеттерине пландалып жаткан чаралар жөнүндө билдирүү жана аларды билдирүү берилген

мамлекеттердин макулдугусуз ишке ашырбоо» милдети саналат (12-15-бб). Макулдашылган чаралардын кабыл алынышы негизги принциптердин бири болуп чыга келет.

Казакстан менен түзүлгөн келишимдер жана Өзбекстан менен жакында кол коюлган макулдашуулар жана аларды локалдык деңгээлде да усулдук аспектинде ишке ашыруу тажрыйбасы – тараптардын бирин-бири сыйлоосу жана кызыкчылыктарын эсепке алуусу, ынтымактуу коңшулук мамилени жөнгө салууну каалоосу болсо, аймактагы мамлекеттер топтолуп калган көптөгөн көйгөйлөрдү ийгиликтүү чече аларынын далили болуп калат.

## ТЫЯНАКТАР

1. Улуттук юридикалык илимде саясаттын жана укуктун айкашынын натыйжасы болгон укуктук саясаттын теориясы дээрлик иштелген эмес. Укуктук саясаттын теориясынын орус тилдүү сегментинде азыркы учурга аны изилдоонун эки негизги – «идеологиялык» жана «ишкердүүлүктүк» мамилелер - багыты пайда болду. Автор прагматологиялык (ишкердик) мамиленин тарапташтарынын пикирин колдойт жана бөлүмдө жүргүзүлгөн талдоонун негизинде Кыргыз Республикасынын укуктук саясаты жарандык коомдун, мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, ошондой эле кызмат адамдарынын укуктук өнүктүрүүнүн артыкчылыктарын аныктоо, укуктук мамлекеттин заманбап критерийлерине адекваттуу болгон укуктук системасын түзүү жана жакшыртуу, укуктук жөнгө салуунун натыйжалуу механизмдин түзүү боюнча жыйынды ишин туюндурат деп эсептейт.

2. Экономикалык дайыма татаал кырдалга, саясий каатчылыктарга жана дагы башка жагымсыз факторлорго карабай, Кыргызстан эли саясий укуктук сапаттарга жана укуктук жөнгө салуунун иштеп турган механизмине, саясий жактан жигердүү жарандык коомго ээ, толук кандуу эгемен мамлекетти калыптандыра алды. Азыркы учурда биздин мамлекетте адам укугунун эл аралык стандарттарында бекитилген идеяларды жана принциптерди ишке ашыруу акырындык менен реалдуулукка айланып бара жатат, бирок ал калкка жана дүйнөлүк коомчулукка түшүнүктүү жана так контурга ээ боло алган жок, азырынча калктын жана мамлекеттин кызыкчылыгына жооп берген теориялык жана практикалык жактан негиздүү эмес. Ошол эле маалда, укуктук саясатты өнүктүрүү вектору Кыргыз Республикасынын Конституциясынын преамбуласында аныкталган максаттарды – «башкы баалуулугу адам, анын өмүрү, ден соолугу, укугу жана эркиндиги болгон эркин жана көз карандысыз демократиялык мамлекетти» курууну көздөйт. Биздин мамлекетте адам укугунун эл аралык стандарттарында бекитилген идеяларды жана принциптерди ишке ашыруу декларация болуудан акырындык менен калып бара жатат, ал күндөн күнгө конкреттешип, адам укугунун «фиктивдүүлүк» жана «экинчилик» менталдуулугунун укуктук маданиятын түзүүнүн алкагында жеңип бара жатат. Биздин мамлекеттин жана анын укуктук системасынын өнүгүүсүндө мамлекет башчысы бекиткен улуттук стратегиялар (концепциялар, программалар, доктриналар, кайрылулар ж.б.) сыяктуу укуктук саясатынын мындай



инструменттеринин маанилүүлүгү жана ролу улуттук укуктук тутумдагы алардын укуктук макамын Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында Президенттин ыйгарым укуктарын конституциядан тышкары кеңейтүүнүн алдын алуу максатында бекитүүчү актылардын ролун жана ордун аныктоо зарылдыгын актуалдаштырат.

3. Кыргызстандын эл аралык мамилелер чөйрөсүндө укуктук саясатты түзүүнүн негизги өбөлгөлөрү кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн генезиси менен тыгыз байланышкан. Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн түзүлүшүнүн жана өнүгүүсүнүн процесстери жана анын саясий укуктук маданиятынын алкагында топтолгон, коңшу мамлекеттик түзүлмөлөр жана башка цивилизациялар менен болгон өз ара мамилелери төмөнкүлөрдөн улам шартталган:

- темпалдык мааниден алганда, патриархалдык көчмөн коомдун адаттагы ченемдеринин темпалдык мааниден алганда, узакка созулган аракеттери менен, жана мындайча айтканда, евроцентристтик, кытайцентристтик жана ислам цивилизациясынын кесилишинде «көчмөн цивилизациясынын» укуктары;

- XIX кылымдын ортосунан баштап, «Кыргызстандын аймагы Россиянын тутумунда колония абалында болгон, ошого байланыштуу кыргыздардын көп кылымдык салттуу патриархалдык мамилелеринин жана феодалдык – көчмөн, диний жана капиталисттик коомдук мамилелердин кыйроо процесси, ошондой эле улуттук – боштондук жана революциялык кыймылдардын башталышы тез күчөгөн. XIX кылымдын экинчи жарымынан баштап 1917-жылдагы революцияга чейин Кыргызстандын аймагында Россия империясынын мыйзамдары кыргыз этносу колдонгон адат укуктары менен биргеликте иштеп туган. Бул учурда батыш европада эл аралык мамилелерде эгемен улуттук мамлекеттердин тутуму калыптанып бүтүп калган болчу. Падышалык монархтардын жана башкаруучу династиялардын ортосундагы мамилелердин ордуна мамлекеттик-уюшулган элдердин - улуттардын ортосундагы мамилелер пайда болгон;

- 1917-жылдын октябрь төңкөрүшүнүн натыйжасында Россия империясы кулаган, анын калдыгында РСФСР түзүлгөн жана Россия элдеринин укуктарынын декларациясы кабыл алынган, ал элдик эгемендиктин саясий-укуктук концепцияларын, калктын көтөрүлүшкө укугун жана XVI-XVIII кылымдардагы төңкөрүштүрдө өнүккөн көз карандысыздыкты алуу максаты менен калктын теңчиликке укугун, агартуучулардын калктын өзүн – өзү аныктоосу жөнүндөгү идеяларын, ошондой эле XIX кылымда «улуттуулук принцибин» саясий-укуктук ой-жүгүртүүгө негиздөө жана ишке ашырууну чагылдырган.

- Советтик бийликтин биринчи жылдарында Кыргызстанда мамлекеттүүлүктүн саясий укуктук негиздеринин РСФСРдин курамындагы автономия түрүндө калыптанышы ар түрдүү теориялардын жана доктриналардын, идеологиялардын жана пикирлердин жүрүшүнүн натыйжасы болгон жана планетанын ири аймагында революциялык толкундоолорду коштогон саясий ышкылыктардын курчушун чагылдырат. Тышкы саясаттын негиздерин өз алдынча тизмектөө аракетинде, автор – дүйнөлүк революциянын идеялары менен бирге Панарабизм менен бирге пайда болгон Пантүркизмдин идеологиясы, ошондой эле Ислам фактору белгилүү бир ролду ойногон деп эсептейт. Ал гана эмес Кыргыз

мамлекеттүүлүгүн түзүүчүлөр дагы өз ойлорун толук ишке ашыра албаса дагы, ал учурда апрориге мүмкүн эмес, алардын Кыргыз Республикасынын түзүлүшүнө жана калыптанышына бийик жана баалуу салымын тана албайбыз.

4. СССР пайда болгондон кийин эл аралык мамилелер чөйрөсүндө улуттук укуктук саясаттын түзүлүшү Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн Советтер Союзунун «социалисттик» укуктук системанын курамында калыптанышы жана өнүгүүсү менен тыгыз байланышкан. 1922-жылдагы келишимдин түзүүчү мүноздөгү жападан жалгыз эл аралык келишим катары өзгөчөлүгү жана анын мамлекеттер аралык адаттагы макулдашуулардан айырмачылыгы анын юридикалык табиятына карата түрдүү көз караштарды: эл аралык укуктук жана эки тараптуу – эл аралык-укуктук жана мамлекет ичиндеги көз карашты пайда кылды. Советтик конституциялык мыйзамдарда Кыргыз ССРинин макамын эгемен түзүлүш катары бекитүү формалдык-юридикалык болгондугу негизделет, СССР жашап турган учурда Кыргызстан төмөнкү себептер боюнча эл аралык укуктун өз алдынча субъектиси боло алган эмес: Кыргыз ССРинин келишимдик укукка жөндөмдүүлүгү ишке ашырылган эмес, себеби ал ССР союзунун укугуна укугу чектелүү болгон; ошондон улам Кыргыз ССРи мамлекеттер аралык эл аралык уюмдарга кире алган эмес; Кыргыз ССРи өзүнүн мамлекеттик чек араларын өз алдынча аныктай алган эмес, тактап айтканда, ал мамлекеттик аймактын чегинде бийликтин биримдиги жана жогорулугу катары эгемендиктин белгисине ээ эмес болчу; Кыргызстан чындыгында декларацияланган, бирок советтик конституциялык мыйзамдардын жол жоболоштурулуп бекитилбеген, СССРдин курамынан эркин чыгуу укугуна ээ болгон эмес. Ошол эле маалда бир топ саясий -укуктук жоболордун формалдуулугуна, декларативдүүлүгүнө жана жасалмалуулугуна карабай – методологиялык пландан алаганда, Кыргыз ССРин түзүү улуттук мамлекеттүүлүктүн экономикалык, саясий, маданий-билим берүүчү негиздерин түзүү жана мамлекетти түзгөн этносто мамлекеттүүлүктү, улуттук элитаны, интеллигенцияны, илимий кадрларды, башкаруучуларды, анын ичинде мамлекеттик укуктук курулушту, эл аралык мамилелерди жана эл аралык укуктар чөйрөсүндөгү адистерди түшүнүүнү пайда кылуу жана өнүктүрүү үчүн стратегиялык зор мааниге ээ болгон.

5. Эл аралык укуктун өз алдынча жана эгемен субъектиси макамына Кыргыз Республикасы Мамлекеттик эгемендик жөнүндөгү декларацияны жана СССРдин жашоосу токтогондугунун саясий-укуктук далилин жарыялоонун негизинде эл аралык-укуктук принциптерге, ченемдерге жана үрп-адаттарга ылайык ээ болду. Бул фактылардын жыйындысы биздин мамлекетти дүйнөлүк коомчулук тарабынан таанышына жана калкка, эл аралык келишимдерге, мамлекеттик аймакка, мамлекеттик карыздарга жана мамлекеттик менчиктерге, мамлекеттик архивдерге карата укуктуу улантуу көйгөйүнүн пайда болушуна алып келди, бирок бул маселени эл аралык укуктун тиешелүү принциптеринин негизинде чечүүгө мүмкүн болду. Аймактын коңшу мамлекеттери менен эл аралык мамилелерди түзүүдө чек ара маселелерин чечүү чөйрөсүндөгү мамлекеттик укуктук саясатты түзүү жана ишке ашыруу көйгөйлөрү өзгөчө актуалдуулукка ээ болуп келген, ал маселелер коңшу мамлекеттердин эки тараптуу кызматташуусун өнүктүрүүгө



багытталышы зарыл жана аны эл аралык талаштарды тынчтык каражаттары менен чечүүнүн, күч колдонбоонун жана күч менен опузалообоонун принциптеринин, бирин бири милдеттүү түрдө сыйлоодо мамлекеттердин эгемен тең укуктуулугунун, адилеттүүлүктүн жана эки тараптын тең мыйзамдуу кызыкчылыктарын сактоонун негизинде болушу керек.

6. Мамлекеттик тышкы жана ички саясаттын курамдык бөлүгү катары укуктук саясаттын өз алдынча комплекстүү түрү болуп туруп, тышкы саясий артыкчылыктарды аныктоо жана улуттук кызыкчылыктарды, жалпы таанылган принциптерди жана эл аралык укуктардын ченемдерин, ошондой эле аларды сактоо милдеттенмелери улуттук укуктук системада бекитилген эл аралык укуктук ченемдерди айкаштырууга негизделген

Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясаты мамлекеттик тышкы жана ички саясатынын курамдык бөлүгү катары укуктук саясаттын өз алдынча комплекстүү түрү болуп туруп, тышкы саясий артыкчылыктарды аныктоо жана улуттук кызыкчылыктарды, жалпы таанылган принциптерди жана эл аралык укуктардын ченемдерин, ошондой эле аларды сактоо милдеттенмелери улуттук укуктук системада бекитилген эл аралык укуктук ченемдердин айкалышына негизделген мамлекеттин тышкы функцияларын ишке ашыруунун натыйжалуу уюштуруучулук-укуктук механизмнн түзүү боюнча ишмердикти туюндурат.

7. Кыргызстанда башкаруунун президенттик-парламенттик формасынан парламенттик-президенттик формага өтүү процесстеринин ичинде «апрелден кийинки учур» укуктук саясатты олуттуу кайра форматтоого, анын ичинде эл аралык мамилелер чөйрөсүндө да форматтоого алып келди, ал өз кезегинде калыптандыруу субъектилеринин ыйгарым укуктарын кайра бөлүштүрүүгө жана ал улуттук эл аралык-укуктук саясатты ишке ашырууга алып келди. 2010-жылы «төңкөрүштөн кийинки учурда» кабыл алынган, анда парламенттик республикага тез арада өтүү аракетинен улам мыйзамда мамлекет башчысынын ыйгарым укуктары бир топ кыскартылган Конституцияда тиешелүү жоболордун жоктугу 2012-жылдын 4-июлундагы №96 «Кыргыз Республикасынын тышкы саясат чөйрөсүндөгү мамлекеттик органдардын өз-ара аракеттери» Мыйзамын иштеп чыгууга жана кабыл алууга себеп болду. Биздин көз карашыбызча, кийинчерээк Президент Куралдуу Күчтөрдүн башкы командачысы болуп туруп, негизги тышкы функциянын – өлкөнүн коргоо жөндөмүн жана коопсуздугун камсыз кылуунунун ишке ашырылышына жооп берерлигин түшүнгөн. Ошондуктан Президент белгиленген мыйзам менен (Конституция менен эмес) тышкы саясатты аныктоо укугуна ээ болгон. Мында, мамлекет башчысы, парламент жана өкмөт менен тышкы саясат маселелери боюнча өз ара мамилелер өзүнүн саясий-укуктук мааниси боюнча андан келип чыккан кесепеттери менен конституциялык-укуктук мамилелер болуп саналат. Ошого байланыштуу мындан ары түзүүнүн субъектилеринин жана тыкы саясатты ишке ашыруунун ортосундагы бул мамилелерди жөнгө салууну ординардык мыйзамдарга, мындайча айтканда, «саясий-программалык мүнөздөгү актыларга», т.а., укуктук макамы юридикалык жактан толук аныктала элек ар түрдүү «стратегияларга», «концепцияларга»,

«доктриналарга», «элге кайрылууларга» ылайык эмес, тескерисинче, конституциялык мыйзамдын негизинде жүзөгө ашыруу актуалдуу жана максатка ылайыктуу деп эсептейбиз.

Кыргыз Республикасынын эл аралык-келишимдик саясатын ишке ашыруу чөйрөсүндөгү өлкөнүн Конституциясынын жоболоруна эл аралык келишимдердин долбоорлорунун шайкештигин кароо жана ага корутунду чыгаруу ыйгарым укугун чыгаруу менен туюндурулган өзгөчө роль Жогорку Соттун Конституциялык палатасына берилет.

8. Мамлекеттин эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатын түзүүнүн жана ишке ашыруунун негизги субъектилерин болуп ишмердигинин артыкчылыктуу багыттары Кыргыз Республикасынын улуттук кызыкчылыктарын коргоо жана камсыз кылуу болгон Президент, Жогорку Кеңеш (парламент) жана Өкмөт саналат. Аталган субъектилер эл аралык мамилелер чөйрөсүндө укуктук саясатты, алардын ичинен Тышкы иштер министрлиги (ТИМ) да маанилүү болуп саналган мамлекеттик башкаруунун борбордук органдарынын жардамы менен түзүшөт жана ишке ашырат. Кыргыз Республикасынын ТИМи тышкы саясаттын биримдигин камсыз кылуу жана Кыргыз Республикасынын эл аралык милдеттенмелерин аткаруу максатында мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, жана башка мамлекеттик органдардын эл аралык ишмердигинин координациясын жана өз ара аракеттерин жүзөгө ашыруучу негизги аткаруучу-бийлик орган катары өзгөчө ролду ойнойт. Башка мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жогоруда аталган чөйрөлөрдө алардын ишмердиги өлкөнүн жана эл аралык укуктун ченемдик укуктук актыларынын талаптарына шайкеш келген шартта мамлекеттик укуктук саясатты ишке ашыруучу субъектилер болуп саналат.

9. Кыргыз Республикасынын терроризмге каршы күрөшүү чөйрөсүндөгү укуктук саясаты мамлекеттик-укуктук саясаттын бөлүгү болуп саналат, эл аралык-укуктук принциптерге жана ченемдерге негизделип, улуттук укук аркылуу ишке ашырылат. Аймактык антитеррордук мыйзамдарды түзүүдө КМШга, ШКУга жана ЖККУга кирген мамлекеттер тарабынан чечилүүчү башкы милдет террордук актылардын алдын алууга гана багытталбастан, анын болушуна жол бербегенге жана мамлекеттердин бул коркунучка каршы туруу аракеттерин бириктирүүгө мүмкүндүк берүүчү бир бүтүн укуктук тутумду түзүүгө да багытталган укуктук механизмдерди түзүүдө турат. Террорчулукка каршы күрөш чөйрөсүндөгү эл аралык келишимдердин негизги ченемдери улуттук укуктук тутумга киргизилген (имплементацияланган), аны менен Кыргыз Республикасы негизинен өзүнө алган эл аралык милдеттенмелерди ишке ашырды жана БУУнун Глобалдуу Контртеррористтик стратегиясынын жоболорун иш жүзүндө аткарып келе жатат.

10. Жапырт кыргын салуучу куралдарды өндүрүүгө жана жайылтууга тыюу салган жаңы ченемдерди камтыган жана радиоактивдүү калдыктарды колдонуу коопсуздугунун эрежелерин бузгандыгы үчүн жоопкерчиликти караган Жаңы ченемдик актылардын кабыл алынышы эл аралык келишимдердин жоболору улуттук укуктук системага имплементациялангандыгы, аны менен Кыргыз Республикасы тиешелүү укуктук саясатты ишке ашыруу менен, өзүнө алган эл



аралык милдеттенмелерди аткаргандыгы тууралуу жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк берет.

11. Кыргыз Республикасынын чет өлкөлүк аскерий объектилердин макамын жонго салуу чөйрөсүндөгү эл аралык-укуктук саясаты мамлекеттик укуктук жана аскердик саясаттын бөлүгү болуп саналат, эл аралык укуктук принциптерге жана ченемдерге топтоот жана улуттук укук аркылуу ишке ашырылат. Биздин мамлекеттин аскерик доктринасы коргоочу мүнөзгө ээ, жана Кыргыз Республикасынын коргоо чөйрөсүндөгү ченемик укуктук актыларына ылайык, мамлекет тарабынан аскердик коопсуздукту камсыз кылуунун саясий, дипломатиялык, экономикалык, маалыматтык, аскердик жана башка чаралардын топтомун жүргүзүү аркылуу ишке ашырат. Өлкөбүздүн аймагында россиялык бириккен аскерий базасынын эл аралык террордук түзүмдөрдүн активдүүлүгү өсүп жаткан шартында иштеп турушу коргоочу мүнөзгө ээ жана үчүнчү мамлекеттерге каршы багытталган эмес, Кыргызстандын коргонуу жондомун олуттуу даражада бекемдеп турат, аймакта тынчтыкты жана туруктуулукту кармап туруу, эки мамлекеттин калкынын кызыкчылыктарына жооп берген өз ара пайдалуу аскерий кызматташтыкты өнүктүрүү максатына жооп берет деп тастыктоого мүмкүндүк берет. 2012-жылдын 20-сентябрындагы макулдашуу Кыргызстандын аймагындагы Россиянын аскерий объектилерине зарыл болгон эл аралык-укуктук макамды берди, ал укуктун ченемдерине жана Кыргыз Республикасынын улуттук кызыкчылыктарына туура келет.

12. Эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү мамлекеттик укуктук саясаттын негизги формаларынын бири өлкөнүн аны улуттук кызыкчылыктарды, эл аралык экономикалык укуктук принциптерин жана ченемдерин, ошондой эле аларды сактоо боюнча милдеттенмелерди Кыргыз Республикасы өзүнө алган эл аралык укуктук ченемдерди айкалыштырууга негизделген мамлекеттин тышкы экономикалык функцияларын ишке ашыруунун натыйжалуу уюштуруу-укуктук механизмди түзүү боюнча ишкердик катары белгилөөгө мүмкүн болгон эл аралык экономикалык кызматташуу чөйрөсүндөгү укуктук саясаты саналат.

Экономикалык саясаттын жана анын укуктук түзүүчүсүнүн эгемендик жылдарда түзүлүшүнүн жана өнүгүшүнүн векторун аныктоочу белгилик учурлары болуп Кыргызстандын эл аралык финансылык бир нече уюмдардын (алды менен ЭВФ) катарына кириши, Бүткүл дүйнөлүк соода уюмуна (БСУ) кабыл алынышы, Кыргызстандын ЕАЭБге – укуктук саясаты бул уюмдун укугун «улуттун үстүндө» принцибинде түзүүгө багытталган мамлекеттер аралык уюмга кошулушу саналат. Уюмдун укугу өлкөнүн мыйзамдарынын иерархиясы боюнча жогору болуп калганда, бул уюмдарга кирүү экономикалык жонго салуу чөйрөсүндөгү укуктук саясатты кайра форматтоого алып келди.

13. Кыргыз Республикасы көз карандысыздыктын шартында миграция жаатындагы жаңы мамлекеттик саясатты, жана тиешелүү мыйзамдык базаны түзүү зарылдыгына кабылды. Кыргызстан ЕАЭБге кириши менен жумушчу күчүнүн, товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн кыймылынын эркиндигинен, биздин экономикабыздын ЕАЭБдин бирдиктүү рыногуна кириши менен экспорттук-импорттук операциялардын өлчөмүнүн өсүшүндө өтө зор артыкчылыктарды

алган. Кыргыз Республикасынын миграциялык саясатын жана миграциялык мыйзамдарын түзүү жана ишке ашыруу, алар менен миграциялык олуттуу агымдар байкалган мамлекеттердин өкмөттөрү, ошондой эле эл аралык жана бейөкмөт уюмдар менен тыгыз кызматташтык жүрүүдө. Кыргызстандын эмгек мигранттарынын негизги реципиенттери болгон Россия жана Казахстан менен миграциялык саясатты тыгыз координациялоо керек, ал тышкы эмгек миграциясы чөйрөсүндө натыйжалуу укуктук саясатты түзүү зарылдыгын актуалдаштырат.

17. Суу ресурстарын колдонуу чөйрөсүндөгү эл аралык мамилелердин тажрыйбасында негизги тенденция болуп азыркы учура кеме жүрбөй турган дарыялардын бассейндеринде жайгашкан мамлекеттер менен эки тараптуу жана көп тараптуу форматта эл аралык келишимдерди түзүү жана аймактык жана универсалдык уюмдардын алкагында конвенцияларды кабыл алуу саналат. Борбордук Азия мамлекеттери жаратылыш жана климаттык шарттарын, геосаясий жайгашуусун, глобалдаштыруу процесстерин жана жалпы тарыхын эске алуу менен, бир кепке келишип, эл аралык сууну пайдалануу чөйрөсүндө биригүүгө туура келет. Кыргызстандын эл аралык сууну пайдалануу чөйрөсүндөгү укуктук саясаты коңшу мамлекеттер менен мамилелерди жонго салууга жана дүйнөнүн башка аймактарында эл аралык суу агымдарынын тутумун жана БУУнун жана башка уюмдардын алкагында иштелип чыккан моделдерин пайдалануу боюнча көп тараптуу кызматташуунун ийгиликтүү тажрыйбасын колдонуу менен, эки тараптуу форматта эл аралык келишимдерди түзүүгө багытталышы керек. Биздин мамлекеттер үчүн эл аралык суу агымдарынын маанисин эске алуу менен, узак мөөнөттүү келечекте, регионалдык экономикалык жана саясий интеграциянын терендешинин шартында улуттун үстүндөгү мамлекеттер аралык түзүмдү түзүүнүн долбоорун (ЕБ жана ЕАЭБ тажрыйбасы боюнча) иштеп чыгуу зарылдыгы пайда болот деп ойлойбуз.

## ТАЖРЫЙБАЛЫК СУНУШТАР

Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча Кыргыз Республикасынын укуктук саясатын жана эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү мамлекеттик укуктук саясатын жакшыртууга багытталган төмөнкү негизги сунуштоолорду берүү мүмкүн деп эсептейбиз:

1. Конституция, мыйзамар жана Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн стратегиясы тарабынан аныкталган демократиялык жана укуктук мамлекетти куруу максаттарын ишке ашыруу максатында 2020-2025-жылдарга Кыргыз Республикасынын Укуктук саясатынын концепциясын иштеп чыгуу жана бекитүү сунушталат, анда камтылышы керек:

- укуктук турмуштун жана укуктук саясаттын азыркы абалына талдоо жүргүзүү, анын абалына таасир этүүчү саясий, экономикалык жана башка факторлор;

- укуктук саясаттын негизги артыкчылыктары, стратегиялык максаттары жана актуалдуу милдеттери;

- укуктук саясаттын принциптери;



- укуктук саясатты түзүүнүн жана ишке ашыруунун субъектилеринин реестри;  
- укуктук саясатты ишке ашыруунун формалары (укук чыгаруучу, укук колдонуучу, укукту интерпретациялоочу, укукту ишке ашыруучу, маалыматтык, тарбиялоочу, уюштуруучулук, жана башка формалар);

- көйгөйлөрдү, кемчиликтерди жеңүүгө багытталган чаралар жана укук чыгаруу, укукту ишке ашыруу жана башк чөйрөлөрдө укуктук саясаттын натыйжалуулугун жогорулатуу;

- Концепцияны ишке ашырудан күтүлүүчү натыйжа жана укуктук саясатты өнүктүрүүнүн болжолдору.

2. Мамлекет башчысы, парламент жана өкмөт менен тышкы саясат маселелери боюнча өз ара мамилелер өзүнүн саясий-укуктук мааниси боюнча андан келип чыккан кесепеттери менен конституциялык-укуктук мамилелер болуп саналат. Ошого байланыштуу мындан ары түзүүнүн субъектилеринин жана тыкы саясатты ишке ашыруунун ортосундагы бул мамилелерди жөнгө салууну ординардык мыйзамдарга, мындайча айтканда, «саясий-программалык мүнөздөгү актыларга», т.а., укуктук макамы юридикалык жактан толук аныктала элек ар түрдүү «стратегияларга», «концепцияларга», «доктриналарга», «элге кайрылууларга» ылайык эмес, тескерисинче, конституциялык мыйзамдын (т.а. «органикалык») негизинде жүзөгө ашыруу актуалдуу жана максатка ылайыктуу деп эсептейбиз. Ушул максатка ылайык, «Кыргыз Республикасынын Өкмөтү жөнүндө» Конституциялык мыйзамдын, «Кыргыз Республикасынын тышкы саясат чөйрөсүндөгү мамлекеттик органдардын өз-ара аракеттери» мыйзамынын жана ошол коомдук мамилелерди жөнгө салуучу башка ченемдик актылардын жоболорун, ошондой эле Тышкы саясаттын Концепциясынын жана башка тиешелүү программалык документтерди системалаштыруунун жана кайра иштеп чыгуунун негизинде «Тышкы саясат жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Конституциялык мыйзамын иштеп чыгуу жана кабыл алуу керек.

3. Азыркы учурда мамлекет башчысы кабыл алган түрдүү «улуттук стратегиялар», «улуттук программалар», «концепциялар», «элге кайрылуулар» ж.б. укуктук саясаттын таасирдүү инструменттери катары өзгөчө мааниге ээ. Мындай саясий-программалык документтердин маңызына жүргүзүлгөн талоо юридикалык илимде доктринанын т.а. «жашыруун же болжолдонгон» ыйгарым укуктардын түзүлүшүнө, жана Конституцияда аныкталуучу ыйгарым укуктарды ашыкча пайдалануунун болжолдуу кырдаалы менен байланышкан коркунучтардын, же «башка институттардын компетенциясынын эсебинен компетенциялардын чектерин жогорулатуу менен Президенттин ыйгарым укуктарын конституциядан тышкары кеңейтүү» менен байланышкан коркунучтардын пайда болушуна алып келди. Ошого байланыштуу Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында мамлекет башчысынын ушундай актыларынын укуктук макамын аныктоо жана бекитүү актуалдуу жана максаттуу деп эсептейбиз. «Кыргыз Республикасынын президенти тарабынан кабыл алынган саясий-программалык мүнөздөгү актылар жөнүндө» атайын мыйзам иштеп чыгуу жана кабыл алуу же «Ченемдик актылардын түрлөрү» аталышындагы 4-беренеге «саясий-программалык мүнөздөгү актылар» - мамлекет башчысы тарабынан бекитилүүчү, юридикалык документтер болуп

саналган жана негизинен, ченем-принциптерди, ченем-максаттарды, ченем-иделарды жана башка ченемдери камтып турган, коомдук мамилелердин кайсы-бир чөйрөсүндө укуктук жөнгө салуунун келечектүү максаттарын жана милдеттерин бекиткен, ал чөйрөдө көйгөйлөр алкагын белгилеген, келечекте ишке ашыруу үчүн керек болгон ишмердиктин негизги багыттарын жана иш-чаралар блокторун баяндоочу, келечектүү пландоо тартибинде түзүмдөлгөн улуттук стратегиялар, концепциялар, программалар жана доктриналар түшүнүгүн бекитип, «Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндө» Мыйзамга тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизүү сунушталат.

4. 2012-жылдын 4-июлундагы «Мамлекеттик органдардын Кыргыз Республикасынын тышкы саясат чөйрөсүндөгү өз ара аракеттенүүсү жөнүндө», 2013-жылдын 15-июлундагы «Кыргыз Республикасынын Дипломаттык кызматы» 2014-жылдын 24-апрелиндеги «Кыргыз Республикасынын эл аралык келишимдери жөнүндө» кабыл алынган мыйзамдарын жана башка ченемдик актыларын эске алып, «Тышкы иштер министрлиги жөнүндө» жаңы Жобону бекитүү тууралуу республиканын Өкмөтүнүн токтомун иштеп чыгуу жана кабыл алуу, ошондой эле муну менен ТИМ жөнүндөгү мурда кабыл алынган бардык Жоболорду күчүн жоготту деп таанып, Кыргыз Республикасынын 2019-жылдагы тышкы саясатынын Концепциясын ишке ашыруу зарыл деп эсептейбиз.

5. Кыргыз Республикасы 1965-жылдагы «Мамлекеттердин жана чет өлкөлүк жактардын ортосунда инвестициялык талаштарды чечүү тартиби жөнүндө» Вашингтон конвенциясына 1995-жылдын июнунда кол койгон жана 1997-жылдын 5-июлундагы №47 мыйзамы менен ага кошулган, бирок азыркы учурга чейин конвенциянын депозитарийи болгон Бүткүл Дүйнөлүк Банкка ратификациялоо жөнүндөгү актыны депонирлеген эмес, ошого байланыштуу ал күчүнө кире элек. Вашингтон конвенциясы жана ал түзгөн «Инвестициялык талаштарды жөнгө салуу боюнча эл аралык борбор» (МЦУИС-ИТЖЭБ) эл аралык инвестициялык талаштарды чечүүнүн жеткиликтүү ийкем жана аракеттенүүчү механизмдерин туюндурат жана эл аралык инвестициялык укукту өнүктүрүүгө зор салым кошот, бул тууралуу Конвенцияга кошулган мамлекеттердин санынын улам өсүшү күбөлөндүрүп турат (изилдоо жүрүп жатканда 153 мамлекет, анын ичинде Армения, Белорусия, Казахстан, КНР, Өзбекстан). Мында Вашингтон конвенциясына 1978-жылдагы Кошумча протоколго ылайык, тараптардын бири Вашингтон конвенциясынын мүчөсү болбой калган учурларда талаштарды чечүүнүн кошумча механизмдери каралган, акырында Кыргызстан ИТЖЭБдин компетенциясын таанууга аргасыз болгон жагдайларга алып келет. Ушуга байланыштуу өлкөнүн инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуу максатында Кыргыз Республикасы тарабынан 1965-жылдагы «Мамлекеттердин жана чет өлкөлүк жактардын ортосунда инвестициялык талаштарды чечүү тартиби жөнүндө» Вашингтон конвенциясын ратификациялоо жөнүндөгү документти депозитарийге депонирлөө зарыл деп эсептейбиз.

6. Юридикалык илимде туюнтулган, тиешелүү сунуштарды түзүү үчүн ал максатта мамлекеттик бийлик органдарынын жана эксперттик-илимий коомчулуктун өкүлдөрүнүн ведомстволор аралык жумушчу топту түзүп, анын



максаттарын жана каражаттарын аныктаган, интеграциялык процесстердин укуктук түзүлүшүнө талдоону, катышуучу өлкөлөр үчүн жалпы категориалдык аппаратты, негизги артыкчылыктарды, багыттарды, ишке ашыруу механизмдерин, ЕАЭБ укуктук түзүү боюнча сунуштарды ж.б. камтыган, ЕАЭБдин укуктук саясатынын Концепциясынын долбоорун биргелешип иштеп чыгуу зарылдыгы жөнүндөгү доктриналдык пикирлер автор тарабынан колдоого алынат

7. Кыргызстандын өнүгүүсү үчүн тышкы эмгек миграциясынын өзгөчө маанисин эске алып, 2040-жылга чейин Миграциялык саясаттын концепциясынын долбооруна тышкы эмгек миграциясы чөйрөсүндө узак мөөнөттүү стратегияны кабыл алууга багыттаган, улуттук кызыкчылыктарды чагылдырган жана мамлекетибиздин укуктук саясатын ишке ашыруунун конкреттүү инструменттерин камтыган, ЕАЭБдин түзүлүп жаткан эмгек укугу жана 2018-жылдын декабрында БУУнун ГАсы тарабынан кабыл алынган Коопсуз, иретке келтирилген жана мыйзамдуу миграция жөнүндө Глобалдык келишимдин жоболору менен корреляцияланган, тиешелүү өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү сунушталат.

8. Кыргыз Республикасынын аймагында түзүлгөн эл аралык суу агымдарын рационалдуу пайдалануу чөйрөсүндө эл аралык кызматташууну өнүктүрүүнүн андан аркы келечегин аныктоо үчүн Өкмөттүн тиешелүү токтому менен ТИМдин жана 2019-жылы түзүлгөн Суу ресурстарынын мамлекеттик агенттигинин, ошондой эле КР УИАсына караштуу Суу маселелери жана гидроэнергетика институтунун жана башка ведомстволордун кызматкерлеринин арасынан жумушчу топ түзүү зарыл деп эсептейбиз.

**Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору автордун төмөнкү макалаларында чагылдырылган:**

1. Джумагулов, А.М. Сотрудничество региональных организаций Международного движения Красного Креста и Красного Полумесяца в Кыргызской Республике и Российской Федерации по распространению знаний о международном гуманитарном праве [Текст] / А.М. Джумагулов // «Правовые основы сотрудничества Кыргызстана с Россией: Материалы республиканской научно-практической конференции, посвященной 15-летию КРСУ» – Бишкек. 2008. – С. 54-62;

2. Джумагулов, А.М. О правовом статусе персонала Центра транзитных перевозок США в аэропорту «Манас» [Текст] / А.М. Джумагулов // Вестник Кыргызско-Российского славянского университета. – Бишкек. 2010. – Том 10 №6. – С. 38-40.

3. Джумагулов, А.М. О развитии Кыргызско-Китайского института при КНУ им.Ж.Баласагына [Текст] / Б.Т. Токтобаев, А.М. Джумагулов // Сб. материалов 1-й международной научно-практической конференции «Изучение китайского языка в государствах Центральной Азии и в соседних государствах Китая». – Синьцзяньский педагогический университет, СУАР, КНР, 2010. – С.92-95.

4. Джумагулов, А.М. О применении парламентской практики

Европейского Союза в деятельности Жогорку Кенеша [Текст] / А.М. Джумагулов // Сб. «Становление и развитие парламента и парламентаризма в Кыргызстане: Материалы научно-практической конференции». – Бишкек, 2010. – С. 154-161.

5. Джумагулов, А.М. Проблемы правовой политики Кыргызской Республики в сфере международного усыновления (удочерения) детей [Текст] / А.М. Джумагулов // Вестник Кыргызско-Российского славянского университета. – Бишкек. 2011. – Том 11 №106. – С. 56-60.

6. Джумагулов, А.М. Процессы интеграции национальных образовательных программ в рамках СНГ и ШОС и международно-правовые аспекты сотрудничества Кыргызстана и Китая в образовательной сфере [Текст] / А.М. Джумагулов // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына: Серия 6. Труды Кыргызско-Китайского института. Выпуск 1. Проблемы и перспективы развития Кыргызско-Китайских отношений. – Бишкек, КНУ, 2010. – С. 231-234.

7. Джумагулов, А.М. Правовая политика Кыргызской Республики в сфере международных отношений (вопросы теории и практики) [Текст] / А.М. Джумагулов // Сборник материалов международной научно-практической конференции «Правовая политика Кыргызской Республики в сфере международных отношений»(28 марта 2012г.). – Бишкек, КНУ, 2012. – С. 21-34.

8. Джумагулов, А.М. Модельный закон Содружества Независимых государств «О языках» и правовая политика в сфере развития государственного языка отдельных государств СНГ [Текст] / А.М. Джумагулов // Сборник материалов международной научно-практической конференции «Правовая политика Кыргызской Республики в сфере международных отношений»(28 марта 2012г.). – Бишкек, КНУ, 2012. – С. 68-78.

9. Джумагулов, А.М. Эпос «Манас» и актуальные международно-правовые проблемы охраны нематериального культурного наследия [Текст] / Б.Т. Токтобаев, А.М. Джумагулов // Вестник КНУ им.Ж.Баласагына: Гуманитарные науки. – специальный выпуск. – Бишкек: КНУ, 2012. – С. 27-31.

10. Джумагулов, А.М. Правовые основы экономического сотрудничества Кыргызстана и Китая [Текст] / А.М. Джумагулов // Право и политика. – 2013. – №3. – С. 5-10.

11. Джумагулов, А.М. Сотрудничество Кыргызстана и Китая в сфере образования [Текст] / А.М. Джумагулов // Кыргызстан – Китай: вчера, сегодня, завтра (материалы презентации и научно-практической конференции) / сост. К.М.Осмоналиев. – Б., Дипломатическая академия МИД КР им.К.Дикамбаева, 2014. – С. 95-102.

12. Джумагулов, А.М. Этапы развития современных кыргызско-китайских отношений в политико-правовом измерении [Текст] / Б.Т. Токтобаев, А.М. Джумагулов // «Научные труды «Эдилет». №2 (48). Каспийский Общественный Университет. – Алматы, 2014. – С.17-23.

13. Джумагулов, А.М. Политико-правовой опыт разрешения кыргызско-китайских пограничных вопросов [Текст] / Б.Т. Токтобаев, А.М. Джумагулов // Научная дискуссия: вопросы юриспруденции: сб. ст. по материалам XLIV Международной заочной научно-практической конференции «Научная дискуссия:



вопросы юриспруденции» . – № 12 (39). – М., Изд. «Интернаука», 2015 – С. 53-59.

14. Джумагулов, А.М. Правовое регулирование реализации концепции нематериального культурного наследия в Кыргызской Республике [Текст] / А.М. Джумагулов // Новая наука: от идеи к результату: Международное научное периодическое издание по итогам Международной научно-практической конференции (29 октября 2015 г, г. Стерлитамак). /в 2 ч. Ч.2 - Стерлитамак: РИЦ АМИ, 2015. – С. 165-168.

15. Джумагулов, А.М. Перспективы взаимоотношений Кыргызстана и Китая как объект юридического прогнозирования [Текст] / Б.Т. Токтобаев, А.М. Джумагулов // Научная дискуссия: инновации в современном мире. сб. ст. по материалам XLIII междунар. заочной науч.-практ. конф. – № 11 – 2 (42). Часть II. – М., Изд. «Интернаука», 2015. – С. 36-44.

16. Джумагулов, А.М. Международно-правовой обычай и национальная правовая система Кыргызской Республики [Текст] / А.М. Джумагулов // Научная дискуссия: вопросы юриспруденции: сб. ст. по материалам LVI Международной научно-практической конференции «Научная дискуссия: вопросы юриспруденции». – № 12(51). – М., Изд. «Интернаука», 2016. – С. 7-11.

17. Джумагулов, А.М. Общепризнанные принципы и нормы международного права в правовой системе Кыргызской Республики [Текст] / А.М. Джумагулов // Интернаука: научный журнал. – № 2(2). Часть 2. – М., Изд. «Интернаука», 2016. – С. 51-52.

18. Джумагулов, А.М., Развитие международно-правового регулирования трудовой миграции в Евразийском экономическом союзе [Текст] / А.М. Джумагулов, Б.А. Шакиров // Вестник КРСУ. – Бишкек, 2018. Том 18. №3. – С. 69-73.

19. Джумагулов, А.М. Сотрудничество Кыргызской Республики и Российской Федерации в сфере регулирования миграционных процессов [Текст] / А.М. Джумагулов, Б.А. Шакиров // Вестник КРСУ. – Бишкек, 2018. Том 18. №3. – С. 64-68.

20. Джумагулов, А.М. Международно-правовая политика Кыргызской Республики в сфере регулирования статуса иностранных военных объектов в Кыргызстане [Текст] / А.М. Джумагулов // Сборник статей по итогам работы IV-й Международной научно-практической конференции 27 апреля 2018 года «Трансформация международных отношений в XXI веке: вызовы и перспективы» / Науч. ред. М.А. Кукарцева; ред. И.Л. Бендерский. – М.: Дипломатическая академия МИД России, 2019. – С. 65-70.

21. Джумагулов, А.М. Правовое регулирование двустороннего сотрудничества Республики Казахстан и Кыргызской Республики в сфере миграции [Текст] / А.М. Джумагулов // Вестник КазГЮИУ. №1 (37). 2018. – С. 15-18.

22. Джумагулов, А.М. Формирование и развитие правовой политики Кыргызской Республики в сфере внешней миграции [Текст] / А.М. Джумагулов, Б.А. Шакиров // Биолетень науки и практики. 2018. Т. 4. №5. – С. 509-517.

23. Джумагулов, А.М. Правовая политика Кыргызской Республики в сфере

нераспространения оружия массового поражения [Текст] / А.М. Джумагулов // Биолетень науки и практики. 2018. Т. 4. №6. – С. 349-356.

24. Джумагулов, А.М. Имплементация международных правил безопасности обращения с радиоактивными отходами в национальном праве Кыргызской Республики [Текст] / А.М. Джумагулов // Биолетень науки и практики. 2018. Т. 4. №12. – С. 533-536.

25. Джумагулов, А.М. Оговорки к международным договорам по законодательству Кыргызской Республики [Текст] / А.М. Джумагулов, И.А. Оролбаева // Вестник Дипломатической академии МИД КР им.К.Дикамбаева. 2018. №9. – С.128-134.

26. Джумагулов, А.М. Конституционная палата Верховного суда как субъект формирования и реализации международно-договорной политики Кыргызской Республики [Текст] / А.М. Джумагулов // Вестник Академии МВД КР им. Э.Алиева. - Б., 2018 - №2. - С.42 – 44.

27. Джумагулов, А.М. Актуальные проблемы формирования правовой политики Кыргызской Республики в сфере международного водопользования [Текст] / А.М. Джумагулов // Биолетень науки и практики. 2019. Т. 5. №1. – С. 308-315.

28. Джумагулов, А.М. Правовая политика Кыргызской Республики: основные приоритеты, практика реализации, итоги формирования [Текст] / А.М. Джумагулов // Биолетень науки и практики. 2019. Т. 5. №2. – С. 249-256.

29. Джумагулов, А.М. К вопросу о присоединении Кыргызской Республики к Вашингтонской конвенции 1965 года о порядке разрешения инвестиционных споров между государствами и иностранными лицами [Текст] / А.М. Джумагулов, Б. Байжанов // Вестник Дипломатической академии МИД КР им. К. Дикамбаева. 2019. №12. – С.63-67

#### Окуу китептери жапа окуу куралдары

30. Джумагулов, А.М. Глава 1. Понятие, предмет и система международного права. Глава 2. История международного права [Текст] // Международное право. Общая часть: учебник / отв.ред. Б.И.Борубашов. 2-е изд. перераб. и доп. – Бишкек: Изд-во КРСУ, 2018. – 328с.

31. Джумагулов, А.М. Глава 1. Право международных договоров. Глава 9. Международное миграционное право. Глава 14. Международно-правовые основы борьбы с терроризмом [Текст] // Международное право. Особенная часть: учебник / отв.ред.Б.И.Борубашов. 2-е изд. перераб. и доп. – Бишкек: Изд-во КРСУ, 2018. – 592с.

32. Джумагулов, А.М. Международные договоры Кыргызской Республики: правовое регулирование и практика реализации [Текст] // Учебное пособие. – Бишкек, КРСУ, 2018.

33. Джумагулов, А.М. Правовое регулирование современных кыргызско-китайских отношений [Текст]: Учебное пособие / Б.Т.Токтобаев, А.М. Джумагулов. – Бишкек, КНУ, 2014. – 348с.



34. Джумагулов, А.М. Глава 1. История международного права. Глава 8. Право международных договоров [Текст] // Международное право: Учебник / Отв.ред.Б.И.Борубашов.1-е изд. – Бишкек: КРСУ, 2013. – 560с.

35. Джумагулов, А.М. Правовой статус личности осужденных к лишению свободы в Кыргызской Республике [Текст] // Учебное пособие. – Академия МВД КР. – Бишкек, 2008. – 171с.

Джумагулов Айдар Муратовичтин «Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясаты: теориянын жана практиканын маселелери» темасында юридикалык илимдеринин доктору окумуштуулук наамын изденип алуу үчүн 12.00.01 – укуктук жана мамлекеттин теориясы жана тарыхы; укук жана мамлекет жөнүндө окуулардын тарыхы адистиги боюнча жазылган диссертациясынын

#### РЕЗЮМЕСИ

**Негизги сөздөр:** укуктук саясат, эл аралык мамилелер, тышкы саясат, ыйгарым укуктар, саясий-программалык мүнөздөгү актылар.

**Диссертациялык изилдөөнүн объектиси** алардын алкагында эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясат жаңы түзүлүп жаткан юридикалык категория катары жүзөгө ашырылган коомдук мамилелер саналат.

**Изилдөөнүн предметин** концептуалдык мүнөздөгү стратегиялык идеяларды, доктриналык жоболорду жана Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатын түзүүгө жана ишке ашырууга багытталган конкреттүү юридикалык ченемдерди иштеп чыгуу боюнча ишмердик түзөт.

**Изилдөөнүн максаты** Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатты татаал уюштурулган жана тутумдук мамлекеттик-укуктук феномен катары комплекстүү жалпы теориялык иштеп чыгууда жатат.

**Изилдөөнүн методологиялык негизи.** Изилдөөнүн борбордук жалпы илимий ыкмалары болуп тутумдук жана түзүмдүк-функционалдык мамилелер, формалдык-логикалык ыкмалар саналат. Институционалдык, праксеологиялык жана инструменталдык мамилелер бир комплексте колдонулду. Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатын түзүү шарттарын изилдөө максатында, тарыхый, ретроспективдик жана салыштырма-укуктук талдоо жүргүзүлдү.

**Изилдөөнүн илимий жаңычылдыгы** коюлган көйгөйлөрдүн өзү, ошондой эле белгиленген милдеттер менен шартталган, жана диссертацияда улуттук юридикалык илимде эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатка жалпы теориялык талдоонун позициясынан Кыргыз Республикасынын укуктук саясатынын курамдык бөлүгү катары биринчи жолу комплекстүү укуктук изилдөө жүргүзүлгөндүгүндө туюндурулат.

**Диссертациялык иштин материалдарын колдонуу деңгээли.** Изилдөөнүн натыйжалары колдонулушу мүмкүн: Кыргыз Республикасынын укуктук саясатын өркүндөтүү процессинде жалпы эле, жана эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү укуктук саясатта жекече; илимий изилдөө, укук чыгаруу, укук колдонуу, ошондой эле мамлекеттик ишмерлердин, мамлекеттик органдардын жана алардын ошол чөйрөдө укуктук саясатты түзгөн жана ишке ашырган кызмат адамдарынын башка практикалык ишмердиктеринде.

**Колдонуу жааты:** мамлекеттин жана укуктун теориясы, укук жана мамлекет жөнүндө окуулардын тарыхы, конституциялык укук, эл аралык укук ж.б.



## РЕЗЮМЕ

диссертации Джумагулова Айдара Муратовича на тему: «Правовая политика Кыргызской Республики в сфере международных отношений: вопросы теории и практики» на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 - теория и история права и государства; история учений о праве и государстве.

**Ключевые слова:** правовая политика, международные отношения, внешняя политика, полномочия, акты политико-программного характера.

**Объектом диссертационного исследования** являются общественные отношения, в рамках которых осуществляется правовая политика в сфере международных отношений как новая формирующаяся юридическая категория.

**Предмет исследования** составляет деятельность по выработке стратегических идей концептуального характера, доктринальных положений и конкретных юридических норм, направленных на формирование и реализацию правовой политики Кыргызской Республики в сфере международных отношений.

**Цель исследования** заключается в комплексной общетеоретической разработке правовой политики Кыргызской Республики в сфере международных отношений как сложно организованного и системного государственно-правового феномена.

**Методологическая основа исследования.** Центральными общенаучными методами исследования выступают системный и структурно-функциональные подходы, формально-логические методы. Используются в комплексе институциональный, праксеологический и инструментальный подходы. Проведен исторический, ретроспективный и сравнительно-правовой анализ с целью изучения условий формирования правовой политики Кыргызской Республики в сфере международных отношений.

**Научная новизна исследования** обусловлена самой постановкой проблемы, а также намеченными задачами и заключается в том, что диссертация представляет собой первое в национальной юридической науке комплексное правовое исследование правовой политики в сфере международных отношений, как составной части правовой политики Кыргызской Республики в целом с позиции общетеоретического анализа.

**Степень использования материалов диссертационной работы.** Результаты исследования могут быть использованы: в процессе совершенствования правовой политики Кыргызской Республики вообще и правовой политики в сфере международных отношений в частности; в научно-исследовательской, правотворческой, правоприменительной, а также иной практической деятельности государственных деятелей, государственных органов и их должностных лиц, формирующих и реализующих правовую политику в данной сфере.

**Область применения:** теория государства и права, история учений о праве и государстве, конституционное право, международное право и др.

## SUMMARY

Dissertation by Aidar Muratovich Djumagulov titled: "The legal policy of the Kyrgyz Republic in the field of international relations: theory and practice issues" submitted in support of candidature for the degree of Doctor of Juridical Science in specialty 12.00.01 - Theory and history of law and state; History of political and legal doctrines.

**Keywords:** legal policy, international relations, foreign policy, powers, policies and programmes.

**The object of dissertation research** is public relations, within the framework of which the legal policy in the field of international relations is implemented as a new emerging legal category.

**The subject of research** is the development of strategic ideas of a conceptual nature, doctrinal provisions and specific legal norms aimed at the formation and implementation of the legal policy of the Kyrgyz Republic in the field of international relations.

**The purpose of research** is a comprehensive general theoretical development of the legal policy of the Kyrgyz Republic in the field of international relations as a complex and systematic state and legal phenomenon.

**The methodological basis of research.** The central general scientific research methods are systemic and structural-functional approaches, formal logical methods. Institutional, praxeological and instrumental approaches were used. A historical, retrospective and comparative legal analysis was carried out to explore the conditions for the formation of the legal policy of the Kyrgyz Republic in the field of international relations.

**The scientific novelty** of research is related to the very fact of articulation of the problem and tasks to be addressed, and the assumption that the dissertation is the first comprehensive legal research of the legal policy in the field of international relations undertaken in the national legal science as an integral part of the legal policy of the Kyrgyz Republic as a whole from the perspective of a general theoretical analysis.

**The degree of usability of dissertation materials:** The research results can be used in the process of improving the legal policy of the Kyrgyz Republic in general and the legal policy in the field of international relations in particular; in the course of research, law-making, law enforcement, and other practical activities of the government bodies and officials, policymakers and executors in this area.

**Scope:** theory of state and law, history of legal and political doctrines, constitutional law, international law, etc.



**Джумагулов Айдар Муратович**

«Кыргыз Республикасынын эл аралык мамилелер чөйрөсүндөгү  
укуктук саясаты: теориянын жана практиканын маселелери»

Басууга кол коюлду 30.10.20 ж.

Форматы: 60x84/16.   Офсет кагазы.  
Көлөмү: 2,5 б.т.       Нускасы: 50

---

«Maxprint» басмасында басылды.

ИЗДАТЕЛЬСТВО  
**MAXPRINT**  
БАСМАХА

Дарек: 720045, Бишкек шаары, Ялта көчөсү 114  
Тел.: (+996 312) 36-92-50  
e-mail: maxprint@mail.ru